Univerza v Ljubljani

Fakulteta za socialno delo

Mitra Stojanović

Potrebe mater iz enostarševskih družin, ki vzgajajo otroke s težavami v odraščanju

Diplomsko delo

Ljubljana, 2025

Univerza v Ljubljani

Fakulteta za socialno delo

Mitra Stojanović

Potrebe mater iz enostarševskih družin, ki vzgajajo otroke s težavami v odraščanju

Diplomsko delo

Mentorica doc. dr. Ana Marija Sobočan

Ljubljana, 2025

Zahvala

Zahvalila bi se mentorici, doc. dr. Ana Mariji Sobočan, prijateljem, ki so me podpirali, pogumnim sogovornicam, Javnemu štipendijskemu, razvojnemu, invalidskemu in preživninskemu skladu Republike Slovenije za štipendijsko podporo, sošolkama, s katerima sem ure in ure preživela v knjižnici in pisala diplomsko nalogo, ter družini, ki mi je omogočila študij v tujini – posebej moji materi.

Hvala.

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Mitra Stojanović

Naslov diplomske naloge: Potrebe mater iz enostarševskih družin, ki vzgajajo otroke s težavami v odraščanju

Mentorica: doc. dr. Ana Marija Sobočan

Kraj: Ljubljana

Leto: 2025

Število strani in prilog: 45 strani in 1 priloga

Ključne besede: enostarševske družine, matere v enostarševskih družinah, mladostniki, težave v odraščanju, podpora, socialno delo

Povzetek:

Raziskane so potrebe mater v enostarševskih družinah, ki imajo izkušnje z vzgojo otrok s težavami v odraščanju. Težave v odraščanju njihovih otrok so se pokazale v obdodbju mladostništva. Raziskane sem njihove potrebe, kako so se soočale z izzivi tistega obdobja, njihove strategije za pomoč sebi in svojim otrokom ter vlogo formalne in neuradne pomoči, ki so je (ali je niso) prejele. Raziskava je bila kvalitativna, izvedenih je bilo šest intervjujev. Majhno število intervjujev je posledica nizkega odziva mater na intervjuje. Podatki so bili obdelani z odprtim in osnim kodiranjem. Ključne kategorije, ki so izstopale, so bile stiske, vloga očeta, pomen socialne mreže in izkušnje s strokovno pomočjo. Rezultati so pokazali, da se matere počutijo krive zaradi vedenja svojih otrok, izčrpane in obupane. Ovire pri njihovi vlogi so povzročale nizka preživnina, pomanjkanje časa in stigmatizacija. Izkazalo se je da je pomemben varen odnos z otrokom, uporabljeni so ustvarjalni pristopi pri vzgoji otrok s težavami v odraščanju in želja po večji in boljši strokovni in neuradni podpori. Primanjkuje strokovnih programov za starše v enostarševskih družinah in teoretično utemeljenega znanja o tej temi.

Title: The Needs of Mothers from Single-Parent Families Raising Children with Developmental Difficulties

Keywords: single-parent families, mothers in single-parent families, adolescents, developmental difficulties, support, social work

Abstract:

This research focused on the needs of mothers in single-parent families who have experience raising children with developmental difficulties. The difficulties in their children's development became apparent during adolescence. Their needs were researched, how they faced the challenges of that period, their strategies for helping themselves and their children, and the role of formal and informal help that they received (or did not receive). The research was qualitative, with 6 interviews conducted. The small number of interviews is a result of the low response rate of mothers to the interviews. The data was processed using open and axial coding. The key categories that stood out were hardship, the role of the father, the importance of the social network, and experiences with professional help. The results showed that mothers feel guilty about their children's behavior, exhausted, and desperate. Obstacles to their role were caused by low child support, lack of time, and stigmatization. It has been shown that a secure relationship with the child is important, creative approaches have been used in raising children with developmental difficulties, and there is a desire for more and better professional and informal support. There is a lack of professional programs for parents in single-parent families and theoretically based knowledge on this topic.

Vsebina

1. PREGLED PROBLEMATIKE 1
1.1 Družina 1
1.2 Funkcija družine 2
1.3 Enostarševske družine 3
1.4 Odraščanje v enostarševski družini 4
1.5 Odraščanje brez očetovske figure 7
1.6 Matere, ki same skrbijo za otroke 7
1.7 Podpora staršem v enostarševskih družinah 9
1.8 Mladostniki s težavami v odraščanju 10
1.9 Travma in nasilje 11
1.10 Socialno delo z materami in njihovim otrokom 12
2. FORMULACIJA PROBLEMA 14
2.1 Raziskovalna vprašanja 15
3. METODOLOGIJA 16
3.1 Vrsta raziskave 16
3.2 Merski instrument 16
3.3 Populacija in vzorec 16
3.4 Zbiranje podatkov 16
3.5 Načrt obdelave gradiva 17
4. REZULTATI 18
4.1 Vloga očeta 18
4.2 Stiske 19
4.3 Ukrepi za pomoč 22
4.4 Težave v odraščanju 24
4.5 Strokovna pomoč 29
4.6 Izobraževanje 30
4.7 Podpora 31
4.8 Želje 32

5. RAZPRAVA 33
6. SKLEPI 36
7. PREDLOGI 37
7.1 Predlogi za prakso 37
7.2 Predlogi za nadaljnje raziskovanje 37
8. OPOMBE 38
9. VIRI IN LITERATURA 39
10. PRILOGE 46
10.1 Smernice za intervju 46

1. PREGLED PROBLEMATIKE

1.1 Družina

Družino raziskujejo številne znanosti. Njen pomen in vloge so raziskani v sociologiji, psihologiji, ekonomiji, medicini in socialnem delu. Definicija družine se razlikuje med kulturami in državami. Pogosto besedo družino zamenjujemo z izrazom gospodinjstvo, pri čemer je ključna razlika v tem, da v gospodinjstvu lahko bivajo tudi osebe, ki niso v sorodstvenem razmerju, medtem ko izključuje družinske člane, ki so zaradi različnih razlogov začasno odsotni in ne prebivajo v istem prostoru. Pomembno je, da imajo družinski člani določene dolžnosti ne glede na to, kje živijo. Poročilo UNESCO-ja poudarja, da je družina *kinship* (sorodstvena skupnost) in da njeni člani ne potrebujejo skupnega bivališča, saj kot skupina obstajajo znotraj socialne realnosti (UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific, 1992). Pojem socialna realnost po Festingerju zajema vse tisto, česar posameznik ne more neposredno preveriti, v nasprotju s fizično realnostjo. Sem sodijo mnenja, prepričanja, sodbe, estetika itd. (Festinger, 1950). Sharma (2013) pa družino opredeljuje kot: »Ljudje, ki so med seboj povezani s poroko, rojstvom, krvnim sorodstvom ali pravno posvojitvijo ter redno delijo skupno kuhinjo in finančne vire.« V slovenski zakonodaji je družina opredeljena kot »Življenjska skupnost otroka, ne glede na starost otroka, z obema ali enim od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice« (Družinski zakonik, 2017, čl. 2).

Najbolj poznana vrsta družine je nuklearna družina. Njeni člani so par z otroki ali brez njih, pri čemer v gospodinjstvu ne živijo drugi družinski člani. Poleg nuklearne družine obstajajo še druge vrste družin. Sharma (2013) piše tudi o protonski družini, ki je sestavljena iz osebe, ki ni v partnerskem razmerju. Lahko ima otroke, vendar kuha le zase in živi sama. Elektronska družina vključuje dve osebi, ki nista v zakonskem razmerju. Primer take družine so mati vdova in sin, bratje ali sorodni člani, ki živijo skupaj. Atomska družina je nuklearna družina, ki skupaj z njo živi še drug družinski član, ki ni otrok od para. Primer takšne družine so starša, otrok in očetov brat, ki živi z njimi. Molekularna družina vključuje dva poročena para, ki živita skupaj, z otroki ali brez njih. Para morata biti iz različnih generacij – na primer stara starša živita s svojim sinom, njegovo ženo in njunim otrokom. Združena (razširjena) družina vključuje dva ali več parov iste generacije ali tri ali več parov iz različnih generacij, ki živijo skupaj. Pred vsako vrsto družine lahko dodamo

predpono *quasi-*, kar označuje pare, ki niso poročeni, vendar delijo kuhinjo, finančne vire in so v razmerju, ki ni formalizirano z zakonom (Sharma, 2013).

1.2 Funkcija družine

Različni avtorji različno opredeljujejo funkcije družine. Po mnenju nekaterih ima družina v vseh družbah štiri temeljne funkcije: spolno, reproduktivno, ekonomsko in vzgojno (Harambos, Holborn, Makarovič, Medved in Ramšek, 2001). Bales in Parsons (1955) poudarjata, da družina postopoma izgublja svoje funkcije, ki jih prevzemajo druge družbene institucije. Avtor Korać (2011) pa izpostavlja pet najpomembnejših funkcij.

Reproduktivna funkcija, ki jo nekateri imenujejo tudi *funkcija »proizvodnje ljudi«*, je ena od osnovnih, univerzalnih in nespremenljivih funkcij družine. Nanaša se na biološko obnavljanje prebivalstva oziroma pomlajevanje družbe – proces rojstev. Ta funkcija se uresničuje skozi rojstvo in vzgojo potomcev.

Ekonomska (gospodarska) funkcija družine je obstajala skozi celotno zgodovino družinskega življenja, čeprav ni imela enakega pomena v vseh obdobjih razvoja človeške družbe. Družina je vedno opravljala proizvodne in potrošne dejavnosti. V sodobni družbi pa družina postaja vse manj proizvodna in vse bolj potrošniška skupnost.

Vzgojno-izobraževalna funkcija označuje proces pridobivanja znanja o temeljnih pojmih, načinu življenja in moralnih vrednotah, ki jih družinski člani osvajajo znotraj družine. Vzgoja in izobraževanje sta bila pomembna tudi v kasnejših oblikah patriarhalne družine, saj šolske ustanove še niso imele osrednje vloge pri tem. Šele v sodobni demokratični družini se ta funkcija postopoma oži, pri čemer je naloga vzgoje in izobraževanja razdeljena med družino ter specializirane družbene oziroma državne ustanove. Čeprav te vloge ni mogoče povsem razmejiti, lahko rečemo, da je družina še vedno ključna pri vzgoji, medtem ko je izobraževanje večinoma prepuščeno šolam in drugim izobraževalnim ustanovam.

Zaščitna funkcija je bila še posebej pomembna v patriarhalni obliki družinskega življenja, kjer so bili vsi družinski člani, ki so delali na skupnem premoženju, bili ekonomsko in biološko odvisni drug od drugega. V patriarhalni družini so po mnenju nekaterih avtorjev vsi njeni člani imeli materialno, psihično in fizično varnost. Vendar pa z razvojem demokracije, pa tudi s pojavom

feminističnega razumevanja družine in z mero zdravega kritičnega mišljenja spoznamo, da družina v patriarhalni družbi ni zagotavljala zaščite (nasilje nad ženskami in otroki, mladoletniške poroke). Brez družinske zaščite in družinske solidarnosti je družinski član nemočen.

Socializacijska funkcija je pomembna, ker otroku omogoča povezovanje z drugimi člani družbe. Družina predstavlja vez in prevodnik med posamezniki in družbo. Približevanje družbe posamezniku se začne že z uvajanjem otroka v zunanji svet, v najzgodnejših letih življenja. S prenosom znanja na otroka se ta uči pomena določenih pojavov, razmišlja o določenih vrednotah, s katerimi se srečuje (ali ki so mu vsiljene).

Čustvena in kulturna funkcija vključuje razvijanje čustvenih vezi med družinskimi člani ter prenos temeljnih kulturnih izkušenj na otroka. Ti dve funkciji igrata ključno vlogo pri oblikovanju osebnosti. V družini otrok zadovoljuje svoje čustvene potrebe ter osvoji osnovne kulturne in družbene sisteme. V veliki meri prav to vpliva na oblikovanje njegovih značajskih lastnosti. Če družina te funkcije ne izpolni v celoti, lahko otrok v obdobju adolescence razvije patološke in družbeno nesprejemljive oblike vedenja (Korać, 2011).

1.3 Enostarševske družine

Enostarševske družine po definiciji Sharme spadajo med elektronske družine (Sharma, 2013). Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je delež enostarševskih družin v Sloveniji leta 2021 znašal 23 %, medtem ko je pred 30 leti ta delež znašal le 11 % vseh družin. Delež 23 % pomeni, da je bilo v Sloveniji približno 107.000 družin, v katerih je z otroki živel le en starš. Kar 80 % enostarševskih družin sestavljajo matere z otroki. Leta 2021 je bilo v Sloveniji približno 85.600 mater samohranilk (Statistični urad Republike Slovenije, 2021).

Po mnenju Greene idr. (2012) so družine z enim staršem pogosto predstavljene kot manj funkcionalne. V takšnih družinah, kjer je statistično najpogosteje mati nosilka družinske vloge, je navezanost med družinskimi člani drugačna. Pogosto spominja na odnos med prijatelji ali vrstniki. Samohranilke matere so na splošno manj avtoritativne ter manj disciplinarne in nadzorujoče kot matere, ki otroke vzgajajo skupaj s partnerjem. To lahko povzroča težave pri nadzoru otrok in najstnikov, saj otrok matere ne dojema kot osebe, ki bi ji moral slediti in jo ubogati (Greene idr., 2012).

1.4 Odraščanje v enostarševski družini

Dokazano je, da odraščanje v enostarševski družini povečuje možnost, da bodo otroci razvili negativna čustva do staršev zaradi prevelikih odgovornosti, ki se od njih pričakujejo. Od njih se pričakuje, da bodo prevzeli več gospodinjskih opravil kot od otrok iz dvostarševskih družin (Hetherington, 1999). Burton (2007) govori o propadu družinske hierarhije, ko je starš odvisen od pomoči svojega otroka. Govori tudi o procesu odraslosti, ko se od otroka pričakuje, da prevzame odgovornosti odraslega, kar je bilo kritizirano in obravnavano kot izkoriščanje otroka in odvzem otroštva.

Zadnja raziskava, ki se je ukvarjala s statistiko mladostnikov, ki so odraščali v enostarševski družini, iz leta 1994, je pokazala da je 31 % opustilo šolanje, v primerjavi s 13 % otrok iz nuklearnih družin. 33 % deklet je postalo najstniških mater, medtem ko je 11 % dečkov pristalo v zaporu pred dopolnjenim 32. letom starosti (McLanahan in Sandefur, 1994). Ti podatki danes niso več povsem veljavni, in sicer, da se je v ZDA, kjer je raziskava opravljena, število najstniških nosečnosti do leta 2021 v primerjavi z letom 1991 zmanjšalo za skoraj 80 % (Driscoll idr., 2023). Povezava med odraščanjem v enostarševski družini in adolescentnim kriminalom se skozi leta še vedeno potrjuje, rezultati pa ostajajo podobni (Bernasco, 2020).

Teoretična raziskava Andrejč (2014) je ugotovila, da razveza zakonske zveze negativno vpliva na otroke na treh ravneh: na učno uspešnost, čustvene in vedenjske težave ter na duševno zdravje v odraslosti. Andrejč piše o tem, kako se mladostniki iz enostarševskih družin težje posvečajo izobraževanju in tudi težje opravljajo šolske obveznosti. To se kaže v učnih težavah otrok, slabšem učnem uspehu, manj pridobljenem znanju ter nižji stopnji dosežene izobrazbe. Ugotovila je tudi, da starši najhitreje opazijo težave v šoli, kar je verjetno razlog, zakaj so številne študije povezale razvezo staršev s slabšim učnim uspehom. Po Kavčiču in Župančiču (2004) razveza negativno vpliva na psihološko blagostanje otroka. Otroci imajo ponotranjene težave, ki se izražajo v obliki žalosti, anksioznosti in osamljenosti, pa tudi pozunanjene težave, kot so negativno čustvovanje do oseb v okolici, izražene skozi jezo, agresivnost in neposlušnost. Portnoy (2008) poroča o višji stopnji depresije, anksioznosti in pomanjkanju samopodobe pri teh otrocih ter ugotavlja, da pogosteje potrebujejo strokovno pomoč. Otroci iz družin z ločenimi starši pogosteje kažejo čustvene in vedenjske težave kot otroci iz nuklearnih družin. Raziskava iz Finske (Aro idr., 2006)

je pokazala, da so odrasle osebe z izkušnjo odraščanja v enostarševski družini v primerjavi z osebami, ki so odraščale v družini z obema staršema, dosegle nižjo stopnjo izobrazbe, bile pogosteje brezposelne, ločene in so doživljale več negativnih življenjskih dogodkov. Ženske iz te populacije so v poznejšem življenju pogosteje trpele za psihološkimi in zdravstvenimi težavami ter imele težave pri vzpostavljanju medosebnih odnosov (Aro idr. 2006).

V celotnem življenju posameznika imajo družinske vezi odločilno vlogo pri oblikovanju njegovega blagostanja. Splošno je sprejeto in potrjeno, da družinski odnosi lahko nudijo večji občutek smisla in namena ter tudi socialne in materialne vire, ki koristijo dobrobiti otrok (Berkman in Kawachi, 2001). V najboljšem interesu otroka je, da odrašča v družini z obema staršema, ki aktivno sodelujeta pri njegovem razvoju. Dokazano je, da uravnoteženo in spodbudno družinsko okolje prispeva k socialnemu, telesnemu, duhovnemu in psihološkemu razvoju otroka, hkrati pa pozitivno vpliva tudi na njegov akademski uspeh (Amato idr, 2015).

Avtorica Perera (2022) v svojem delu s pomočjo teorij pojasnjuje, kako način vzgoje vpliva na otrokovo akademsko uspešnost. Prva je teorija socialnega učenja, tesno povezana z ugotovitvami Alberta Bandure (1977), druga pa je teorija navezanosti Johna Bowlbyja (1969). Teorija socialnega učenja govori o tem, kako otrokove izkušnje ter dogodki, ki jim je izpostavljen, neposredno ali posredno, oblikujejo njegovo vedenje. Primarni vir teh vplivov predstavljata starša in družinsko okolje (Futh idr., 2013). Futh idr. (2013) nadalje pojasnjujejo, da na otroka pozitivno vplivajo starševska pozornost, pohvale za primerno vedenje, občutek slišanosti in jasna navodila. V povprečju otroci iz dvostarševskih družin dosegajo boljše rezultate v šoli, imajo višje kognitivne in socialne sposobnosti ter kažejo bolj ustrezno vedenje v primerjavi z otroki iz enostarševskih družin. Otroci iz enostarševskih okolij so pogosto deležni manj pozornosti, pohval in pozitivnega vodenja. Teorija navezanosti razlaga, kako odnos med vzgojiteljem (najpogosteje staršem) in otrokom oblikuje njegov socialni razvoj in osebnost. Navezanost je čustvena vez med dvema osebama. Teorija navezanosti pojasnjuje, kako se oblikuje odnos med staršem in otrokom ter kako ta vpliva na kasnejši razvoj otroka. Bowlby in drugi teoretiki navezanosti so razvili model odnosa med staršem in otrokom, ki temelji na široki teoretični osnovi, vključno s kognitivnimi, psihološkimi in nadzornimi sistemi. Na podlagi navezanosti na starše se oblikujejo otrokovo vedenje, psihološki razvoj in dosežki. V obdobju adolescence se otroci začnejo navezovati na vrstnike in druge družbene skupine. Če povezava s staršem (ali staršema) ni dovolj močna,

postanejo te nove povezave primarne, kar lahko negativno vpliva na otrokovo akademsko uspešnost. Zato je še posebej pomembno, da starši, še posebej v enostarševskih družinah, negujejo in krepijo odnos z otrokom v času adolescence (Briskman idr., 2011).

Pererina raziskava (2022) je pokazala, da so starši iz enostarševskih družin manj vključeni v šolske obveznosti, da ne prihajajo na uradne ure in šolske prireditve ali dogodke za šolske dosežke ter da kažejo premalo zanimanja za šolske obveznosti in komunikacijo z učitelji. Glavni vzroki so stresne obveznosti, pomanjkanje financ in pomanjkanje pomoči doma, manj pomembna vzroka pa sta stigmatizacija in prezaposlenost. Raziskava tudi kaže, da več kot 60 % otrok iz enostarševskih družin ne želi biti v šoli ali doma, večinoma zaradi slabih odnosov in pomanjkanja pozornosti staršev in učiteljev. Zanimanje za šolske obveznosti je nizko zaradi psihične stiske, ki jo povzroča življenje v enostarševski družini, saj se nekateri otroci počutijo manj vredne kot otroci iz dvostarševskih družin, ter pred drugimi skrivajo svoje družinske razmere. Drugi razlogi vključujejo pomanjkanje kakovostnih prijateljstev, pomanjkanje akademske podpore doma, pomanjkanje motivacije in občutek manjše sreče v življenju. Vedenjske težave so očitne pri 78 % učencev, ki se počutijo zapostavljeni in nezaželeni. Posledično je večja verjetnost, da bodo v nezdravih odnosih in imajo večjo verjetnost za razvoj težav z alkoholom in prepovedanimi snovi, pa tudi odvisnosti od družbenih omrežij in s tem povezane kriminalitete. Učenci govorijo o izgubi spoštovanja do staršev in težavah s socializacijo. Socialni in ekonomski dejavniki vplivajo na raven ocen v šoli (Perera, 2022).

Z druge perspektive Weiss (1979) govori tudi o pozitivnih učinkih, ki jih ločitev lahko pusti na otroke. Ti otroci pogosto hitreje odrastejo in se obnašajo zreleje kot njihovi vrstniki. Zrelost se lahko odraža v boljšem razumevanju odraslih, večji samozavesti ali pa v povečani potrebi po potrditvi s strani staršev ter težavah pri navezovanju odnosov z vrstniki. Hitro odraščanje je lahko pozitivno, saj otroci postanejo samostojnejši, skrbijo zase in razumejo razloge za svoje obveznosti. Po drugi strani pa lahko vodi v soodvisnost. Weiss meni, da se to dogaja, ker samohranilski starš ni v situaciji, kjer bi moral usklajevati odločitve o vzgoji s partnerjem, prav tako pa otrok ni postavljen v položaj, kjer bi moral izbirati med stališči staršev. Struktura, v kateri bi moral starš otroku razlagati morebitna nesoglasja z drugim staršem, tako ne obstaja. Če ima samohranilski starš več otrok in je zaposlen, obstaja večja verjetnost, da bo eden izmed otrok, praviloma najstarejši, prevzel vlogo skrbnika mlajših bratov in sester. Razlika med enostarševskimi in

dvostarševskimi družinami je tudi v tem, da otrok v enostarševski družini ni zgolj vprašan za pomoč pri opravilih, ampak se od njega pričakuje, da jih bo opravljal skrbno in vestno, saj je to bistveno za ohranjanje družinske dinamike (Weiss, 1979).

1.5 Odraščanje brez očetovske figure

McLanahan idr. (2013) so izvedli raziskavo o vzročnih učinkih odsotnosti očeta ter analizirali različne raziskave, ki so uporabljale različne metode preučevanja. Njihova raziskava kaže, da odsotnost očeta negativno vpliva na socialno-čustveni razvoj otrok, zlasti s povečanjem zunanje usmerjenih vedenjskih težav. Ti učinki so lahko izrazitejši, če do odsotnosti očeta pride v zgodnjem otroštvu v primerjavi s srednjim otroštvom, ter bolj izraženi pri dečkih kot pri deklicah. Negativni učinki na socialno-čustveni razvoj se nadaljujejo tudi v adolescenco. Obstajajo močni dokazi, da odsotnost očeta povečuje tvegano vedenje mladostnikov, kot so kajenje ali zgodnje starševstvo. Prav tako so večje možnosti, da bo otrok predčasno opustil šolanje, če odrašča brez očeta. To nakazuje, da odsotnost očeta vpliva na izobraževalne dosežke predvsem z večanjem vedenjskih težav, ne pa neposredno s poslabšanjem kognitivnih sposobnosti (McLanahan idr. 2013). Katz (1999) ugotavlja, da varna navezanost in čustvena vpletenost očeta otroku omogočata razvoj in izražanje empatije ter samonadzora. Nasprotno pa lahko negotova navezanost privede do nižjih ravni empatije, pomanjkanja samonadzora in povečane stopnje nasilnega vedenja.

Večina raziskav na temo odsotnosti očeta se osredotoča na sinove. Razlaga za to je, da odraščanje brez očeta bolj negativno vpliva na fante kot na dekleta. Po Sylvesterju (2010) so fantje bolj izpostavljeni socialnim težavam (problemom v odraščanju) kot fantje, ki odraščajo z očeti. Mladi fantje, ki so odraščali brez očetovske figure, kažejo več antisocialnega vedenja kot njihovi vrstniki, ki so imeli očetovsko figuro. Ena študija kaže, da so fantje v teh družinah bolj pasivni in odvisni, zato se lažje vključijo v tolpe in si na ta način prizadevajo za spoštovanje (Bronfenbrenner, 1970).

1.6 Matere, ki same skrbijo za otroke

Amofa (2013) v materino vlogo uvršča skrb za otroke in dom ter komplimentarna opravila, očetova vloga je ekonomska skrb za družino in discipliniranje otrok. Do par decenij nazaj je vloga mater v zahodnem svetu bila jasna. Z leti so se, iz različnih razlogov, pričakovanja od mater spremenila in

ženske z otroki so podpirane v vstopanje na trg dela. Socialne vloge so se spremenile, vendar so obveznosti v gospodinjstvu ostale iste in matere, ki skrbijo za svoje otroke so ocenjene kot »dobre«, ko kakovostno vlagajo čas za vzgojo otroka (Décieux idr, 2022).

Nor idr. (2009) so samohranilke matere opredelili kot ženske, ki so primarni finančni provider v gospodinjstvu in kot ženske, ki imajo otroke, ki so odvisni od njih. Kot primarne skrbnice za svojo družino se matere v enostarševskih družinah soočajo z ekonomskimi in socialnimi težavami, o katerih je raziskovala Hill (2011).

En dohodek, namesto dva, ki je pogost v nuklearnih družinah, zmanjšuje občutek ekonomske varnosti. Pri enostarševskih družinah so bolj pogoste atipične oblike zaposlitve, delo je bolj fleksibilno in trg dela je bolj derugiliran, kar zmanjšuje socialno in ekonomsko varnost (Hribar, 2023). Ženske se na trgu dela soočajo z diskriminacijo zaradi strahu delodajalca glede nosečnosti in določenega materinskega dopusta. V sodobnem družbeno-ekonomskem redu so zaposlitvene možnosti za oba spola odvisne od individualne presoje in interesov delodajalca. Delodajalci lahko iščejo delavce, ki predstavljajo čim manjše stroške, sorazmerno z večjimi dobički, kar bi pomenilo, da se na ženske gleda kot manj zanesljive delavke. Na primer, ženske, ki grejo na porodniški dopust, bodo mogle biti zamenjane za ta čas z novo delavko, ki se bo mogla uvajati, prejemati plačo ipd. Ženske pogosteje prevzamejo skrb za bolnega otroka, v enostarševskih družinah je to še bolj pogosto, kar za delodajalca predstavlja še dodatno izgubo (Burcar, 2015). V Sloveniji to ne predstavlja velikega problema, saj je skrb za matere po rojstvu dobro razvita in zapisana v zakonu. Po zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (2014) ženskam pripada materinski in starševski dopust po rojstvu otroka ter nadomestilo za dopuste in starševski dodatek. V zakonu o delovnih razmerjih (2013) je urejen odmor za dojenje in možnost krajšega delovnega časa. Ženska ima možnost biti vključena na trgu dela in uživati ugodnosti, kot so javni vrtci, podaljšano in jutranje varstvo v osnovnih šolah, malice in kosila (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2023). Roll (1992) je v poročilu iz različnih držav Evropske unije ugotovil, da so matere samohranilke pogosteje delovno aktivne kot matere v nuklearni družini. Kljub pogostejši zaposlitvi se starši iz enostarševskih družin dvakrat pogosteje lahko soočajo s siromaštvom v primerjavi s staršem iz nuklearnih družin.

Raziskava iz leta 2000 (Brooks-Gun idr., 2000) je pokazala, da finančne težave povzročajo depresivne simptome in zmanjšujejo kakovost starševstva, kar pa ima negativen vpliv tudi na

obnašanje otroka. Matere iz te raziskave so doživljale številne ekonomske stiske, kot so malo denarja, življenje brez finančne podpore očeta otroka, nizko plačljivo delo in omejeno stopnjo izobraževanja, delo samo s končano srednjo šolo. Stresor, da si samo ti finančni skrbnik svojih otrok lahko rezultira k depresiji, slabo duševno stanje matere pa negativno vpliva na kognitivno in socialno odraščanje otroka (Brooks-Gun idr., 2000).

Matere v enostarševskih družinah se poleg finančnih težav same spoprijemajo tudi s težavami svojih otrok, še posebej v kritičnih, adolescentnih letih. Vzgajanje otroka brez očeta je tudi breme za matere. Matere v enostarševskih družinah se soočajo z dilemo dvojne vloge: biti edina, ki v družini finančno prispeva in edini starš, ki skrbi za otroka (Lockwood-Rayermann, 2011). Ko za deljenje skrbi za otroka očetov ni, vsa odgovornost pade na mater, kar povečuje njen občutek prevelike odgovornosti ter preobremenjenosti (Brady idr., 2000). Poleg naštetih socialnih faktorjev so tudi težave s prilagoditvijo v šoli, stigmatizacija otrok in opredeljevanje njihove družine kot »napačne«. Kljub težavam v čustvenem stanju in že naštetim preprekam matere same vztrajajo v vzgoji otrok (Hill, 2011).

1.7 Podpora staršem v enostarševskih družinah

Avtorji Beeber idr. (2023) so raziskali strategije spoprijemanja staršev v enostarševskih družinah. Kot mehanizme za samopomoč so izpostavili (Beeber idr. 2023):

- načrtovanje financ oziroma zastavljanje načrta za učinkovito rabo denarja, prioritetiziranje potreb, a ne želj ter iskanje finančnih nasvetov ali pomoči;
- ustvarjanje zaupnega kroga podpore, v katerem so družina, prijatelji in skupnost zaradi čustvene podpore, skrbi za otroke in pomoči s hišnimi opravili;
- kakovostno izkoriščanje časa in usklajevanje med delom, vzgojo, opravili in osebnimi potrebami;
- odločitev za dodatno izobraževanje zaradi boljših priložnosti na trgu dela;
- skrb zase je ključna, ampak pogosto zanemarjena; starši v enostarševskih družinah se zavedajo pomembnosti vzdrževanja fizičnega in psihičnega zdravja;

- prilagodljiva služba pomaga pri boljši organizaciji časa in obveznosti.

Avtorja Choudhary in Sivakumar (2014) poudarjata tudi pomembnost socialnih mrež starša in otroka v enostarševski družini. Podpora okolice staršu zmanjšuje stres in pozitivno vpliva na kakovost življenja, saj so pritiski starševstva pogosto preveliki, da bi jih lahko premagoval sam. Priporočljive so podporne skupine, ki v Sloveniji niso na voljo. Težave v socialnih interakcijah in vzpostavljanju odnosov izvirajo iz strahu pred obsojanjem in stigmatizacijo. Za otroke je socializacija z vrstniki prav tako pomembna, saj prispeva k večji čustveni odpornosti. Otroci, ki imajo globoke odnose z vrstniki, so kazali boljše odzive in večjo odpornost na težave, značilne za življenje v enostarševskem gospodinjstvu. Staršem se zato priporoča, da spodbujajo vrstniške odnose svojega otroka. Alternativna metoda pomoči je pisanje dnevnika, ki je obravnavana kot uspešno in izvedljivo terapevtsko orodje, ki ga lahko matere oziroma starši uporabljajo doma kot samoterapevtsko metodo (Kim-Goodwin, 2022).

1.8 Mladostniki s težavami v odraščanju

Otroci ob vstopu v obdobje adolescence začnejo oblikovati svojo identiteto, pri čemer se veliko njih spremeni na način, ki ga starši niso pričakovali. Do določene mere so spremembe v tem obdobju pričakovane, vendar moramo ločiti med normalnim odraščanjem ter potencialno škodljivim in rizičnim vedenjem, ki je lahko znak globljih težav (Robinskon in Segal, 2018). Otroci s težavami v odraščanju so dovzetni za negativne izide zaradi vključevanja v tvegane dejavnosti ali zaradi izpostavljenosti tveganim dejavnikom. Tvegana dejavnost je dejanje, v katerem mladi sodelujejo in ki povečuje verjetnost negativnih izidov. Med tvegane dejavnosti mladostnikov spadajo uživanje prepovedanih substanc, uživanje in zloraba alkohola, nošenje orožja, zgodnja spolna aktivnost, nevarni spolni odnosi, nenadzorovana vožnja, težave s prehrano ipd. Tvegane dejavnosti ustvarjajo potencial za resne in dolgoročne posledice na različnih področjih. Negativno lahko vplivajo na fizično zdravje, čustveno dobrobit, socialni razvoj, ekonomsko prihodnost in še več. Ta tveganja povečujejo možnost prezgodnje smrti, oviranosti in pojavnosti kroničnih bolezni. Nekatera od teh tveganj so nevarna, druga pa ne predstavljajo tako močne grožnje na kratki rok, a so lahko nevarna na dolgi rok (Possibilities for Change, b.d.).

Robinskon in Segal (2018) sta s primeri pojasnila razliko med običajnim vedenjem najstnikov in rizičnim vedenjem, ki ga kažejo najstniki s težavami v odraščanju. Najstniki pogosto sledijo modi, preizkušajo svoj videz z barvanjem las ali z izzivalnimi oblačili. Takšne spremembe so običajno neškodljive, razen če jih spremljajo težave v šoli ali spremembe v vedenju. Pogosta so tudi nihanja razpoloženja zaradi hormonskih sprememb, vendar so zaskrbljujoči stalna žalost, tesnoba, težave s spanjem ali pogovori o samomoru. Pogosti so tudi poskusi uživanja alkohola, kajenje cigaret ali marihuane, redna uporaba pa skupaj z drugimi težavami lahko kaže na resnejše težave. Najstniki se začnejo bolj zanašati na vrstnike kot na starše, kar je običajno. Razlog za skrb je lahko, če se družijo z negativnimi vplivi, lažejo ali se popolnoma izolirajo. Prav tako so običajni prepiri z odraslimi, vendar nasilje, bežanje od doma in težave z nedovoljenimi dejanji presegajo običajne meje najstniškega upora (Robinkson in Segel, 2018). Mladostniki so v prelomni fazi, ko se morajo odločiti, ali bodo sledili vrednotam staršev ali se bodo opredelili in sledili svojim. Vsekakor so nekatere vrednote mladostnikov v nasprotju z vrednotami odraslih oseb. Mladostniki se morajo soočiti s posledicami in sprejeti odgovornost za vrednote, ki jih zagovarjajo. Velika vrednota je svoboda, ki jo mladostniki jemljejo kot samoumevno, in sicer si sami izbirajo življenjski slog, šolanje, partnerja itd. Vendar ima ta svobodna izbira tudi drugo stran, saj od mladostnika zahteva sprejemanje odločitev, ki so težke in lahko bistveno determinirajo njihovo življenje (Ule, 2002).

1.9 Travma in nasilje

Cacares (2017) govori, da je od vseh spominov, ravno tisti, povezan z nasiljem, najbolj kompleksen prav zaradi tendence, da jih posamezniki pozabljajo. Pojasnjevanje epizod pozabljanja spominov se nanaša na nezmožnost doslednega zaznavanja določenih vsebin. Pozabljeni so pogosto spomini na dogodke, ki so bili doživeti kot šokantni, nepredstavljivi ali o katerih je težko govoriti. V primeru travme je nekaj potlačeno in potisnjeno v nezavedno, pogosto brez zavedanja posameznika. Zaradi tega posamezniki težko kakovostno opišejo dogajanje ali pomen izkušnje za svoje življenje. Tudi če so travmatične izkušnje pozabljene, ostaja občutek, da »nekaj manjka« in ostaja zmedenost brez možnosti jasnega opisa (Cacares, 2017). Gre za proces disociacije, pri katerem se pojavljajo le posamezni deli travmatične izkušnje, brez povezave in smiselnega zaporedja. Posameznik s travmatično, potlačeno izkušnjo si na ta način preprečuje dostop do bolečih občutkov (Auestad v Cacares, 2017). Spomini na strašljive izkušnje se ločijo od zavestnega

zavedanja, zato je razlikovanje med fantazijo in resničnostjo, kjer je prišlo do zlorabe, izjemno in zastrašujoče, če ne skoraj nemogoče. Otroci, ko so bili žrtve nasilja ali zapostavljanja, so izpostavljeni večji verjetnosti težav, kot so depresija, čustvena nestabilnost ter povečana verjetnost, da bodo agresivni ali nasilni v odnosih z drugimi. Takšna vedenja se lahko pojavijo tudi dolgo po zaključku travmatičnih izkušenj in negativno vplivajo na otrokovo socializacijo (Argenti in Schramm, v Cacares, 2017). Skoraj enake posledice so opažene pri otrocih, ki so bili le priča nasilju (Doroudchi, 2023).

Ločitev staršev vpliva na otrokove možnosti za razvoj anksiozne motnje, depresije in znižuje samozavest (Fladmo in Hertlein, 2017). Za visokokonfliktno ločitev, ki jo doživi med 4 % in 25 % vseh ločenih parov, so značilne negativne izmenjave med bivšima partnerjema, pa tudi negotovo čustveno okolje. Dinamika bivših partnerjev je polna obtoževanja, sovražnosti, jeze in negativnega dojemanja drug drugega (Moloney in Smith v Finkenauer idr., 2022). Starševski konflikt ima negativne posledice za otroke. Negativne posledice so še bolj opazne, če je konflikt med staršema sovražen in agresiven, če so prepiri povezani z otroki ali če starši v svoje konflikte vključujejo svoje otroke, kar imenujemo triangulacija (Branje idr., v Finkenauer, idr. 2022). Verbalni in čustveni konflikti brez fizičnega nasilja lahko pri otrocih povzročijo simptome, podobne travmi, kot so tesnoba, čustvena stiska in PTSS (posttravmatski stresni simptomi). Pogostost starševske komunikacije ne vpliva na otroke in glavni negativni dejavnik je konflikt. Otroci ne potrebujejo fizičnega zlorabljanja, da bi utrpeli travmo, dovolj je, da so priča konfliktu. Posredna izpostavljenost nasilju je lahko travmatična, zlasti v občutljivih razvojnih fazah, kot sta zgodnje otroštvo in adolescenca. Vendar pa ista študija kaže, da lahko ločitev, kakršnakoli je, tudi brez nasilnih dejanj, prispeva k PTSS (Finkenaur, idr. 2022).

1.10 Socialno delo z materami in njihovim otrokom

Družina, ki jo sestavljata mati in njen otrok (ali otroci) s težavami v odraščanju, se lahko obravnava kot družina s številnimi izzivi. Takšne družine se vsakodnevno srečujejo s številnimi notranjimi in zunanjimi stresorji, večinoma v povezavi z življenjskimi razmerami, ki povzročajo destabilizacijo družine. Družine se srečujejo z različnimi izzivi, pri čemer jim je skupno, da pogosto živijo v revščini (Alarcao in Melo, 2011). Družine s številnimi izzivi so pogosto obravnavane s strani več strokovnjakov, ki z družino sodelujejo le na posameznih področjih, kar ima številne

pomanjkljivosti. Posledično je pomoč nekakovostna. Zgodi se, da je družina preobremenjena z različnimi oblikami pomoči, brez rezultatov, saj je vsak strokovnjak usmerjen v reševanje le tistega dela problema, za katerega je pristojen (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Čačinovič Vogrinčič in Mešl (2019) nadaljujeta z mislijo, da je vloga socialnega dela premik iz institucionalnih okvirov k pomoči ljudem v skupnosti, saj jih tako lahko srečujemo na človeški ravni. Kodele in Mešl (2016) poudarjata, da mora biti socialno delo z družino v skupnosti usmerjeno k doseganju dobrih izidov – soustvarjanju želenih sprememb, podpori pri povezovanju, vzpostavljanju sodelovanja in konkretnih korakov k cilju. V socialnem delu z otrokom z odklonskim vedenjem oziroma težavami v odraščanju je želen izid umik otroka iz okolja groženj, sprememba ravnanja in smiselno oblikovanje novih vzorcev vedenja v spoštljivem odnosu z dogovori in mejami ter varnim okvirom za novo učenje. Pomembno je prepoznati in podpreti vzpostavljanje otrokove socialne mreže oziroma opolnomočiti njegovo družino in prijatelje za kakovostno podporo. Benard (1997) piše o varovalnih dejavnikih pri otroku, kot so podpora za nadaljnji razvoj, podpora pri novem učenje in visokih pričakovanjih, utemeljenih na perspektivi moči, ki otroku in odraslemu pomagajo soustvariti in osmisliti uresničljive želje za prihodnost. Blum (2001) izpostavlja zahtevnost učnega procesa pri podpori otroku pri premagovanju jeze in prevzemanju odgovornosti za lastna dejanja. Otrok se uči empatije do sebe in drugih ter prepoznave in predelave svojih čustev. Po Blumovem modelu je vloga odraslega bistvena, saj je ta sogovornik v varnem prostoru, kjer je omogočeno soustvarjalno delo.

Družina otroka s težavami v odraščanju se pogosto znajde v stiski, ki se izraža kot občutek sramu zaradi otrokovega vedenja, ki je pogosto javno izpostavljeno. Starši občutijo sram, ker menijo, da otroka niso vzgojili na družbeno sprejemljiv način, skrbi jih tudi otrokova prihodnost (Rucker-Embden idr. 1987). Socialno delo lahko pomembno prispeva k zmanjševanju občutkov sramu, vendar družine pomoč strokovnjakov pogosto doživljajo kot stigmatizacijo, grožnjo ali ponižanje, zaradi česar je vzpostavljanje delovnega odnosa precej zahtevno. Kakovostno socialno delo v takšnih primerih vzpostavlja pogoje za učenje novega vedenja, pri čerem je ključen strokovnjak, ki krepi moč družine (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Otrokovo ali mladostnikovo nasilno vedenje v družini povzroča občutke ponižanja, občutek neuspešnega opravljanja starševske vloge in brezupa glede možnosti vzpostavitve normalnih družinskih odnosov. Omer (2021) je razvil model nenasilnega pristopa k soočanju z nasilnim

vedenjem otrok. Pri otrocih, ki se nasilno vedejo v družini, pogosto zaznamo pomanjkanje meja, izbruhe jeze in pripravljenost na skrajna ravnanja. Ne sprejemajo avtoritete in od staršev zahtevajo, da jih pustijo pri miru. Opomini, grožnje in kaznovanja niso učinkovita, saj se otroci nanje odzivajo z agresijo, vendar pa tudi sprejemanje in razumevanje ne prinašata želenih rezultatov in otrok se nanju odzove z ignoriranjem ali prezirom. Nasvet staršem za zmanjšanje občutkov nemoči pri vzgoji je, da razvijejo odpor in se ne ujamejo v nasilno vedenje. Nenasilni odpor pomeni aktivno nasprotovanje brez uporabe poniževanja ali nasilja. Cilj nenasilnega odpora je ponovno vzpostaviti starševsko avtoriteto na odločen, a nenasilen način. Nasilno obravnavanje otroka se pogosto začne takrat, ko starš ugotovi, da besede nimajo več učinka. Pri delu s takšnimi družinami je priporočljivo izobraževanje o stopnjevanju nasilja. Komplementarno stopnjevanje pomeni, da se starši umikajo, s čimer se otrokove zahteve in grožnje povečujejo. Recipročno stopnjevanje se kaže v tem, da se jeza otroka in starša dopolnjujeta in krepita. Starši se morajo odločiti za nenasilen odziv na otrokovo jezo in so spodbujeni, da o otrokovi situaciji spregovorijo z okolico. Drugi ukrepi so telefoniranje otrokovih prijateljev ali sledenje otroka, pa tudi sedenje doma več dni po hujšem prestopku otroka. Starši morajo nehati izpolnjevati otrokove zahteve, da bi preprečili izbruhe, saj se lahko to razume kot nagrajevanje neustreznega vedenja.

2. FORMULACIJA PROBLEMA

Matere, ki same skrbijo za otroke, se na vsakodnevni ravni soočajo s številnimi težavami na različnih področjih. Najpogostejše so finančne stiske, čustvene težave, stigmatizacija zaradi njihovega družbenega položaja in številne druge. V mnogih primerih potrebujejo pomoč in

podporo svojih bližnjih, družbe, institucij ter tudi svojih otrok. Pogosto se počutijo osamljene in neslišane, kot da jih drugi težko razumejo ali celo obsojajo, češ da so same izbrale takšno življenje.

Na vedenje in počutje otroka, zlasti adolescenta, vpliva vrsta dejavnikov, med njimi pa ima razveza ali odraščanje brez očeta velik vpliv, saj lahko negativno oblikuje otrokovo vedenje in čustveno stanje. Adolescenca sama po sebi prinaša nove izzive in spremembe v obnašanju, na katere starši niso vedno pripravljeni. Ta nova vedenja včasih presegajo meje sprejemljivega in lahko postanejo celo nevarna, kar staršem povzroča dodatne stiske, s katerimi se težko spopadajo.

Če je starš v tem procesu sam, kot v primeru matere, ki se sama sooča z vzgojo, vse te težave padajo nanjo, kar njen stres le še povečuje. Raziskovali smo, kako se matere soočajo s težavami v odraščanju svojih otrok in katere oblike pomoči so jim na voljo ter kakšne oblike pomoči bi želele imeti na voljo. Težave v odraščanju so v tem obdobju do določene mere pričakovane, vendar so težave staršev pogosto spregledane, saj se pogosto meni, da bodo izzivi po puberteti otroka izginili. Ugotovili smo, da je izjemno pomembno, da materam v tem času zagotavljamo podporo in da se trudimo minimalizirati negativne posledice težav v odraščanju.

2.1 Raziskovalna vprašanja

1. S kakšnim težavami se soočajo matere v enostarševskih družinah z otroci s težavami v odraščanju?

2. Katere načine oziroma pristope najpogosteje uporabljajo matere v enostarševskih družinah, da pomagajo svojim otrokom pri soočanju s težavami v odraščanju?

3. Kakšna je vloga šol, drugih institucijah in strokovnjakov pri podpori materam v enostarševskih družinah, ki imajo otroke s težavami v odraščanju?

4. Kako podpora sorodnikov, prijateljev in širše socialne mreže prispeva k soočanju mater v enostarševskih družinah s težavami v odraščanju njihovih otrok?

5. Kakšno vrsto podpore želijo dobiti matere v enostarševskih družinah, ki imajo otroke s težavami v odraščanju?

3. METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna. V njej zbiramo osnovno izkustveno gradivo, ki ga pridobimo v raziskovalnem procesu v obliki besednega opisa ali pripovedi. Gradivo je obdelano in analizirano na beseden način (Mesec, 1997a). Raziskava se osredotoča na dejanske težave žensk ter upošteva njihov pogled na lastni položaj. Raziskovanje ostaja odprto za različne podatke, tudi če jih sprva ne prepoznamo kot relevantne.

3.2 Merski instrument

Merski instrument so smernice za intervju, ki smo jih pripravili na podlagi prebranega gradiva, o izbrani temi raziskave. Vprašanja so bila odprtega tipa, saj je namen pridobiti poglobljeno razumevanje potreb mater v enostarševskih družinah, ki imajo otroke s težavami v odraščanju. Na podlagi odgovorov in izkušenj sogovornic smo zastavljali dodatna vprašanja. Sogovornice smo spodbujali, da delijo svoje izkušnje tudi v primerih, ko nismo imeli specifičnega vprašanja na določeno temo, za katero so ocenile, da je informacija za raziskavo pomembna. Smernice za intervju odprtega tipa so se nam zdele kot najbolj ustrezni merski instrument, saj je delo zasnovano na podlagi izkušenj mater, ki same skrbijo za otroka.

3.3 Populacija in vzorec

Raziskovalna populacija so matere, ki same skrbijo za otroke, ne glede na okoliščine, v katerih so postale samohranilke, in imajo izkušnje z vzgojo otroka s težavami v odraščanju. Njihovi otroci so v mladostniškem obdobju, stari med 13 in 26 let. Vzorec je neslučajnostni, priložnostni, saj smo intervjuvali matere, ki smo jih našli s pomočjo razširjenih družbenih mrež ter objav na socialnih omrežjih. Intervjuvank pred tem nismo poznali.

3.4 Zbiranje podatkov

Pred izvedbo intervjujev smo imeli pripravljene smernice za intervju, oblikovane v skladu z raziskovalnimi vprašanji in temo raziskave. Udeleženke so bile predhodno seznanjene z namenom raziskave in njenim potekom ter z zagotavljanjem anonimnosti podatkov. Intervjuji so bili izvedeni preko spleta (prek aplikacije Zoom) z eno intervjuvanko zaradi njenega prebivališča v drugem kraju, ali v živo, v mirnem okolju, z ostalimi petimi intervjuvankami. Lokacije izvedbe so bile

prilagojene željam in možnostim intervjuvank. Vseh pet intervjujev smo opravili v kavarnah. Intervjuji so bili glasovno posneti ter izbrisani po zapisani transkripciji. S tem smo zagotovili natančnost pri beleženju odgovorov.

3.5 Načrt obdelave gradiva

Podatki so bili obdelani kvalitativno. Pri obdelavi smo uporabili odprto in osno kodiranje, in sicer tako, da smo vsak ključen pojem označili s kodo in jih kasneje s pomočjo tabele razvrstili v različne kategorije (Mesec, 1997b). Vsak intervju smo kodirali posebej. Določili smo teme, kategorije, podkategorije ter pojme in jih vnesli v tabelo. V osnem kodiranju smo pojme, kategorije in teme združili na preglednejši način ter si s tem olajšali pisanje rezultatov.

4. REZULTATI

4.1 Vloga očeta

Štiri od petih intervjuvank so poročale o slabem odnosu z bivšim partnerjem po ločitvi (*Katastrofalen. Kot pes in mačka*/F1; *Zelo slab*/C1). Ena sogovornica je govorila o slabem odnosu z otrokovim očetom zaradi negotovosti glede sprejemanja otroka, saj je oče že imel druge družine in ni bil prepričan, ali želi biti v življenju še enega otroka (*Slab v tem smislu, da se ni vedelo, kaj bo. A bova ostala skupaj ali ne, a bo sprejel otroka ali ne*/E2; *Mislim, on je imel še eno družino, s katero sicer ni živel*/E6). Ista intervjuvanka je poročala o otrokovem in lastnem upanju, da se bo partner vrnil, kar se je na koncu izkazalo za stisko za obe. Dve intervjuvanki govorita, da je bil stik le nujen, ena intervjuvanka pa, da stika sploh ni bilo (*Nisva se pogovarjala/*D1; *Res nisva imela nobenega stika*/D4). V primerih, kjer ni bilo nasilja ali je bilo nasilje spregledano, pozabljeno za dobrobit otroka, je materam manjkala pomoč očeta pri vzgoji (*Večkrat sem iskala njegovo pomoč glede najstarejše hčerke, ko je bilo res nujno. On je rekel, da ga to ne zanima, da sem sama to hotela/B88; Nazadnje, ko so bile pri njem, sem ga prosila, naj jim reče, da morajo ubogati mamo, in če je ne bodo, da ne bodo več smele k njemu. Otroke moraš včasih malo prestrašiti – ne zagroziti, ampak jim dati vedeti, da imajo vsa dejanja posledice. To je moje mnenje. Verjamem, da bi bilo drugače, če bi jih on takrat podprl. Tudi njegova mama, babica, če bi kaj rekla, bi bilo drugače*/B89). Ena je odredila določena področja vzgoje, pri katerih bo oče odgovoren, kot je navijanje in klicanje otroka po telefonu, ko je nedosegljiv.

Kategorija, ki se je ponavljala pri polovici intervjuvank, je nasilje v družini. Iz pogovora po intervju s sogovornico A smo zaznali, da se je tudi ona ločila zaradi nasilja v družini, vendar o tem v intervjuju ni govorila. Intervjuvanka B je govorila o nasilju, ki ga je doživljala v matični državi, Bosni in Hercegovini, s strani bivšega moža in njegove matere. Ravno zaradi nasilja se je preselila v drugo državo, da bi pomagala svojim otrokom in sebi. Pri drugi sogovornici je bilo zaznati ekonomsko nasilje, saj je bivši partner dobival preživnino za otroka, ki je že nekaj časa živel pri materi (*Ja, moj bivši mož se je prvi spomnil in je on prejemal za oba otroka tudi takrat, ko je sin že bil pri meni. Dve leti je še vedno prejemal preživnino za njega*/F89). En otrok je bil sam žrtev psihičnega nasilja svojega očeta (*Bivši mož je bil nasilen tudi do njega, psihično*/D20).

Odnosi med otrokom in očetom so povsem različni. Ene so poročale o tem, kako otroci niso navezani na očeta (*Na splošno ne. On se nikoli ni posebej ukvarjal z njima. Nista bila povezana z njim*/A25). Pri drugih je odnos nehal obstajati ali se je poslabšal takoj po ločitvi oziroma ga nikoli sploh ni bilo. Potreba po očetovi potrditvi se je v pogovorih pokazala skozi otrokovo željo, da mu oče izkaže ljubezen, in dvom, ali je očetu pomemben; obžalovanje, ker oče ni podpora v težkih trenutkih; pri iskanju drugih starejših moških figur, ki bi prevzele vlogo očeta; in pri zavračanju materinih partnerjev. Sogovornici sta govorili o praznih obljubah. Ena ugotavlja, da je to vzrok težav njenega otroka, druga prazne obljube vidi kot poskus bivšega partnerja, da jo prizadene (*Dajal je prazne obljube. Verjetno je to tudi prizadelo mojo hčerko*/E7; *Obljube, da bo on naredil vse, da bodo prišle k njemu živet, da jih bo peljal v Hollywood, Disneyland ... Ena od zgodb, ko smo bile že v Sloveniji. Ene kotalke iz španske serije so bile zelo popularne. Obljubil jim je, da jih bo kupil, a jih ni. Ni jih kupil samo zato, da bi mene prizadel*/B87).

4.2 Stiske

V trm poglavju bomo opisali stiske, s katerimi se matere iz enostarševskih družin z otroki s težavami v odraščanju soočajo. Eden izmed prvih korakov, ki sledi po spremembi družinske situacije, je pojasnitev otroku vzrokov za le to. Izkušnje so različne – pri nekaterih so otroci podprli odločitev in imeli razumevanje za materine postopke, en otrok je sam razumel, zakaj je družinska situacija takšna, kakršna je. Druga polovica poroča o zelo težkem spoprijemanju z novico o ločitvi, jokanju in spraševanju o očetovi ljubezni, kar je v enem primeru trajalo približno šest mesecev (*Sin pa je bil zelo žalosten. Ponoči je jokal zraven mene*/C7; *Jaz sem mu razlagala, da je to še vedno njegov oči, da trenutno nismo z njim, ampak ga lahko kadarkoli pokliče ali gre k njemu*/C8; *Pol leta zagotovo*/C9).

V življenju enostarševskih družin se po naši raziskavi pojavijo različne stiske, in sicer finančne, časovne, socialne in formalne. Le ena sogovornica je povedala, da so bile finančne stiske manj izrazite, saj se je po ločitvi z otrokoma preselila v gospodinjstvo svojih staršev, pogoji za življenje pa so bili takrat lažji, saj je bilo v tistem času, pred več kot desetletjem, manj drago življenje kot danes. Ostale poročajo o izrazitih težavah z denarjem zaradi preživljanja sebe in otroka z eno plačo, nizke višine plače (*Finančne pa ja, seveda. Z eno plačo, pa še majhno, ker sem šele začela delat*/E17), potrebe po več zaposlitvah (*Še zdaj delam tri dodatna dela – čistim v hotelu, povsod,*

samo da zaslužim, da lahko plačam stanovanje, hrano, vse, kar otroka potrebujeta/A8), cene najemnin (*Stanovanje je bilo 300 evrov, plača 800–900 evrov/*B21) in zadevah, na katere niso imele vpliva, kot so pandemija koronavirusa, pogreb matere in najem odvetnika za ločitveni postopek.

Časovne stiske se pojavljajo predvsem zaradi preobremenjenosti s službo, saj je del sogovornic imel več kot eno službo, in zaradi vključitve v tečaj, v katerega se je ena sogovornica vpisala v upanju, da bo dobila bolje plačano delo in izboljšala kakovost življenja. Poročajo o odsotnosti od doma in zmanjšanju časa za nadzor nad otrokom kot o potencialnem vzroku za težave v odraščanju (*Ne vem, mogoče nisem imela dovolj časa, da bi ga nadzirala, ampak dvomim, da bi s kontrolo lahko kaj dosegla*/D36).

Socialne stiske se kažejo skozi težave pri vzgoji in dejstvu, da so matere same z otrokom. Ena je med socialne težave uvrstila selitev in spremembo družinske situacije, druga sogovornica je govorila o obsojanju s strani bivšega moža, da je otroke razvadila. Sogovornica, ki je rekla, da socialnih težav nima (*Socialne ne*/E13), je kasneje v pogovoru govorila o stiskah glede negotovosti, ali bo oče vključen v vzgojo, kar bi lahko šteli kot socialno stisko.

Štiri sogovornice so omenile formalne stiske. Najpogosteje so to stiske zaradi prenizke preživnine ali neplačevanja preživnine s strani očeta. Bivši partner je eno od sogovornic tožil za preživnino in ni želel skupnega skrbništva. Težave z ureditvijo vize za otroke zaradi očetovega nesoglasja so za eno intervjuvanko predstavljale velik problem, ki pa ga je uspela rešiti sama (*... trije otroci, brez viz. Na upravni enoti niso dovolili urejanja statusa brez soglasja očeta. Poklicala sem ga, rekel je: »Naj ti ga da tisti, ki te je odpeljal.« Grozno. Rekla sem, da bom šla na policijo, CSD ... čez tri dni je poslal soglasje. Otroci so dobili dovoljenje in sem jih vpisala v šolo*/B22). Druga sogovornica je govorila tudi o težavah z dokumentacijo zaradi očetovega neodzivanja in dodala, da nikoli ni bila ocenjena kot oseba, ki potrebuje denarno socialno pomoč, čeprav meni, da bi ji ta pomoč koristila. Ista sogovornica je formalne težave zaključila s tem, da je prevzela skrbništvo nase in ni več potrebovala očetovega soglasja (*Ne, ne, samo jaz sem ga imela. Sama sem imela skrbništvo. V bistvu sem ene stvari že malo pozabila. Imela sem samo jaz skrbništvo, ampak po rojstvu ni bilo tako zapisano, ker nismo vedeli, kako bo. Da bi imela sama skrbništvo, sem morala to kasneje dodatno urediti, da on ne bi imel nobenih pravic do otroka. Potem je bila že tako ali tako stara 18 let*/E23).

Fizična posledica, povzročena zaradi stresa ob težavah v odraščanju otroka, je najpogosteje nespečnost. Omenjene so tudi izčrpanost (*Sigurno te izčrpa*/E91), izgorelost (*Ja, ampak nisem vedela, da je to izgorelost*/F78) in pospešen srčni utrip (*Srce mi je tako razbijalo*/F82).

Matere so izpostavile predvsem čustvene stiske zaradi otrokovih težav v odraščanju (*Težko je bilo emocionalno*/B172). Intervjuvanke se počutijo krive zaradi težav v odraščanju svojega otroka in se sprašujejo, če so same naredile v vzgoji napako. Prisotno je lastno obsojanje (*Vedno imam slabe misli o tem, kako bi lahko naredila drugače … Ne vem, kaj bi lahko naredila drugače. Verjetno tudi jaz nisem čisto normalna*/C160). Niso prepričane, ali je krivda na njih ali na očetu. Ena sogovornica meni, da je kriva, ker je otroka rodila pozno v življenju. Govorijo o nepoznavanju pravilnega načina ravnanja z otroki. Pogosto se pojavljajo občutki brezupa in nemoči, da bi karkoli naredile, pa tudi nezaupanje v izboljšanju otrokovega vedenja. Ena mati pravi, da se počuti užaljeno zaradi dejanj svojega otroka. Govorilo se je o prisotnosti strahov: strah, da bo otrok končal v zavodu ali zaporu, strah zaradi otrokovega kroga prijateljev, strah pred prepovedanimi snovmi in strah za otrokovo prihodnost. Sogovornica, ki je govorila o verbalnem nasilju, ki ga ona in gospodinjstvo vsak dan poslušajo od otroka ter o težavah pri sprejemanju otroka (*Nihče ne razume, da se človek nikoli ne navadi na žaljivke in tako vedenje. Takšne besede nam je govoril, da nismo več vedeli, kdo smo*/C73), je tudi govorila o tem, kako misli, da se njen otrok sramuje, in kako jo to moti (*Samo svojih prijateljev nikoli ne povabi k nam, nimam pojma, zakaj. Mene je to motilo – naj pridejo sem! Povabi jih na palačinke! Ampak ne, kot da ga je sram mene*/C121). Verbalno nasilje je pri isti sogovornici povzročilo občutek starševske neuspešnosti, pomanjkanje samozavesti in težave pri izražanju lastnega mnenja. Sogovornica D pravi, da je, ko je njen otrok imel težave v odraščanju, ves čas bila anksiozna in da so se začeli pojavljati znaki depresije. Druga sogovornica je govorila, kako so težave od doma negativno vplivale na celotno življenje, posebej je omenila občutek slabe volje in tečnosti v službi.

Druge težave, s katerimi so se srečale, so preverjanje materinega ravnanja s strani strokovnjakov zaradi otrokovih težav v odraščanju, nerazumevanje otrokovega vedenja in slabi občutki zaradi zanemarjanja potreb otroka brez težav v odraščanju – brez zavedanja, da je otroka zanemarjala.

Najpogostejša stiska njihovih otrok je diagnoza ADHD, ki sta jo navedli dve sogovornici, dve pa sta poročali o težavah s sledenjem pouku, a brez diagnoze. Ena mati je govorila o posnetku spolnega odnosa njene takrat mladoletne hčerke in o tem, kako je to vplivalo na njuno življenje.

Ena mati je povedala, kako so njeni otroci gledali nasilje in kako so zaradi tega same postale neposredne žrtve nasilja (*A tudi posredna izpostavljenost je nasilje. Moje hčerke so gledale davljenje s pasom*/B10). En otrok se je samodiagnosticiral s paničnimi napadi, mati ji je želela poiskati strokovno pomoč, a se je zadeva sama izboljšala, preden sta prišli na vrsto pri strokovni delavki.

Dve sogovornici poročata, da se nista počutili stigmatizirani. Ena sogovornica je govorila o velikem številu predsodkov in zmanjšanih možnostih za zaposlitev zaradi samohranilstva v Bosni in Hercegovini (*Če poveš, da si samohranilka, te takoj zavrnejo*/B37). Kasneje je dodala, da se v Sloveniji počuti manj stigmatizirano, razen v obdobju, ko je delala z ljudmi iz držav bivše Jugoslavije. Druga sogovornica je govorila o obsojanju zaposlenih v šoli in kako je to povzročilo dvom v njene starševske sposobnosti. Sogovornica A pravi, da se ni počutila stigmatizirano, čeprav jo njena družina obsoja, ker še vedno ohranja stike z bivšim partnerjem.

4.3 Ukrepi za pomoč

Štiri od šestih intervjuvank so govorile o neki obliki kaznovanja. Dve sta govorili o fizičnem kaznovanju zaradi nezmožnosti sprejemanja otrokovega vedenja ali neuspešnosti primernih ukrepov (*Grem iz službe in jo kličem. Na telefon se javi en gospod in mi reče, da ne vem, s kom govorim, in naj pazim, kako se obnašam. Jaz sem rekla: »Jaz sem mama, kdo ste vi?« Povedal mi je, da je moja hčerka iz živalskega vrta šla z njim do Tomačevega s taksijem, ni imela denarja, zato je on vzel telefon. Vprašala sem ga, koliko dolguje in sem šla po telefon. Takrat sem izvedela, da imam raka. Poleg vsega, rak, služba, otroci, jaz sem vzela metlo in jo pretepla*/B72). Kaznovanje je vrsta nadzora nad otrokom. Sogovornice sporočajo, da je kaznovanje brez učinka, da se z njim nič ne spremeni in da otrok ne upošteva kazni. Druga sogovornica je poskušala otroka dvakrat izgnati od doma, ampak se ji je potem zasmilil in ga je pustila nazaj. Sporoča, da ne ve, kako bi ga uspešno izgnala in da otrok tega ni dojel kot kazen (*Takšen je bil, da sem ga dvakrat vrgla iz hiše, ampak brez uspeha. Dokler me ni poklical, da je lačen ali da nima denarja, pa mu jaz dam denar. Ne vem, kako naj izgleda, ko nekoga vržeš iz hiše. Bi mu morala razbiti telefon, ga fizično vreči ven in zakleniti vrata – mogoče bi to delovalo. Ne vem, potem bi se celo zvezal za hišna vrata*/C113).

Matere so svojim otrokom nudile podporo na različne načine. Tri matere sporočajo, da so se trudile ne govoriti slabo o bivšem partnerju zaradi otrokovega kakovostnega razvoja, čeprav so bile z njegove strani ranjene. Dve sta podpirali komunikacijo med otrokom in očetom, saj sta prepoznali, da je to nekaj, kar so otroci potrebovali in želeli. Dve sogovornici govorita o učni pomoči otroku, ki sta jo nudili skoraj vsak dan ter o občutkih nemoči iz brezupa zaradi otrokovega nesodelovanja pri pisanju domačih nalog. Ena mati je povedala, da je bil učni proces s sinom izčrpavajoč. Matere so poskušale pomagati otrokom na ustvarjalne načine, na primer ko je ena mati sinu rekla, da je od sodišča prejela odločbo o družbeno koristnem delu in obiskovanju društva »Človek«, čeprav je bila to njena zamisel, in sin teh informacij ni preveril (*Ampak jaz mu nisem nikoli povedala, da sem ga jaz prijavila v društvo »Človek«. Takrat, ko so ga dobili s travo, je bila kazen, da mora enkrat obiskati društvo »Človek« in opraviti eno koristno delo za družbo. In je šel. Jaz sem si to izmislila, on pa je mislil, da mu je to naložilo sodišče*/F64).

Spodbujanje pozitivnega vedenja z materialnimi nagradami, potovanji, uboganje vsake otrokove besede. Vse to so načini, na katere so sogovornice poskušale biti podpora svojim otrokom v njihovih težavah. Ena je povedala, da zaradi strahu pred čustvenim izpadom ni upala otroku reči »ne« in mu je zaradi zmanjšanja odpora omogočila vse, kar je lahko. Drugi načini podpore so bili zagovarjanje otroka v šoli (*Hotela sem ga zagovarjat v šoli, da bi imeli malo več razumevanja glede na našo situacijo/*D52), odprtost in poskus razumevanja pričakovanih tveganih dejanj v najstništvu (*Bila sem odprtega uma za vse*/B120; *Ja. Odprtega uma glede seksa, drog in rekreativne uporabe. Odprta sem bila*/B121; *Meni ni bilo sram vprašat, začeti eno temo. Bom rekla – večina staršev ne zna, kako začeti, ampak moraš od nekje. Moraš vprašat in povedat, da misliš, da to ni prav*/B122) ter podpiranje sanj svojega otroka, čeprav je pot do uresničitve sanj nevarna in zaskrbljujoča za starša (*Ne, kje pa! Če bi jo poskusila ustaviti, bi me po moje zasovražila. Raje sem pustila. In mislim, da sem prav naredila. Mogoče bi bilo v kakšni stvari bolje, da bi rekla ne, ampak tukaj mislim, da … To je bila njena pot do sanj, ki se sicer niso uresničile, ampak lej – če ne probaš, ne veš*/E65).

Dve materi sta sporočali, da sta sprejeli vsak vir pomoči, v upanju, da bo to otroku pomagalo. Ena je bila celo pripravljena kazensko odgovarjati zaradi pretepa otroka, vendar je socialna delavka uspela umiriti situacijo brez klica policije. Vsakdanja podpora, razumevanje in spodbujanje

nadaljevanja kljub težkim trenutkom je nekaj, o čemer so vse govorile. Govorile so tudi o nezaznavanju njihovega truda s strani otroka ali o nesprejemanju in izkoriščanju materine podpore.

Za samopomoč so matere uporabljale različne tehnike. Štiri govorijo o preselitvi kot ukrepu za samopomoč in pomoč otroku, od katerih sta bili dve preselitvi namestitvi v varno hišo zaradi nasilja v družini, ena družina je bila po varni hiši nameščena tudi v materinski dom. Ena sogovornica govori o izogibanju bivšemu partnerju in njegovi družini kot nečem zdravem, kar dela zase, tudi če to pomeni, da ne bo prisotna na pomembnih dogodkih svojih otrok, kot je praznovanje hčerkinega 18. rojstnega dneva, kar je v Srbiji, v državi, iz katere se je preselila, zelo pomembno.

Pri samopomoči so matere sprejele, da bodo morale nekaj izgubiti za dobrobit sebe in drugih otrok, pa tudi za dobrobit otroka s težavami v odraščanju. Omenili smo že izgubo skupnih pomembnih trenutkov z otrokom; druga mati je govorila o izgubi odnosa s sinom in o »kakovosti« ignoriranja njegovih čustvenih izpadov ter o tem, kako so isti postajali redkejši in krajši; tretja je govorila o pomanjkanju idej za pomoč otroku in o izgubi oziroma preselitvi otroka nazaj k očetu. Otrokove težave v odraščanju so škodile celotni družini. Otrok je takrat že nehal hoditi v šolo, mati pa se je počutila, kot da je ostala brez možnosti, kako naj svojemu otroku pomaga, kot da je izčrpala vse možne oblike pomoči. Za dobrobit predvsem drugih dveh hčerk je najstarejšo hčerko poslala živet k očetu, kjer je še nekaj časa povzročala težave, vendar se je mati odločila, da to ni več njen problem, saj je oče prevzel skrbništvo (*Poslala sem jo nazaj, ko je bila stara 16. let. Še dol je nekaj časa delala težave, ampak sem v enem trenutku rekla: »Ne zanima me več.« Dobesedno sem rekla, da me ne zanima*/B96). Drugi poskusi samopomoči so bili iskanje pogovorov in poskus ubesediti lastna čustva, kajenje cigaret, uporaba pomirjeval in samoopora (*Nobene. Znajdi se, kakor veš in znaš*/F85).

4.4 Težave v odraščanju

Čeprav to ni bila osrednja tema naše raziskave, smo prejeli veliko informacij o tem, na katere načine se najpogosteje kažejo težave v odraščanju otrok, ki so odraščali v enostarševskih družinah z materjo kot primarno skrbnico.

Kot vzrok za težave so matere večinoma navajale očeta, odnos z očetom, nasilje, ki ga je oče izvajal nad njimi in tudi nad otrokom ter travmo zaradi ločitve. Ena mati je svojega otroka

analizirala in dobila več možnih vzrokov za njegove težave. Sebe vidi kot krivo za otrokove težave v odraščanju, saj po ločitvi, za katero se je sama odločila, ni imela več toliko časa za sina, ki je bil zelo užaljen zaradi spremembe družinske situacije. Poleg tega vzrok težav vidi tudi v tem, da sin nikoli ni bil dober učenec in da so mu šolske obveznosti povzročale težave že od začetka ter v tem, da je, po njenem mnenju, prezgodaj začel hoditi v šolo. Ista mati meni, da otrok stresorje iz zunanjega okolja prenaša v družinsko okolje (*Mislim, da se veliko tega zgodi zunaj, potem pa, ko pride domov, eksplodira/*C58). Druga mati kot vzrok sinovih težav vidi ločitev in dejstvo, da je bivši partner dobil skrbništvo nad otrokoma, sama pa je izgubila nadzor nad otrokom z diagnosticirano motnjo pozornosti in je bil ta otrok prepuščen sam sebi.

Težave v odraščanju privedejo k tveganim dejanjem, ki so do določene mere v adolescenci pričakovana. Tvegana dejanja otrok intervjuvank so uporaba prepovedanih snovi, pitje alkohola, izhodi, samouničevalna dejanja in dejanja, ki pomenijo kršitve zakonov.

Prepovedane snovi so uporabljali vsi otroci razen enega, vendar je sogovornica prepričana, da je njena hčerka tudi uporabljala kakšne prepovedane snovi, le da za to nima dokaza. Najpogosteje omenjena substanca je bila marihuana, druge pa kokain, heroin, ekstazi in Xanax. Dva otroka trdita, da sta kot mladoletna poskusila »vse« droge (*Enkrat je rekla ... Jaz sem vedela, da nekaj jemlje. Nikoli nisem nič našla v žepih, ampak sem vedela, da nekaj uporablja. Po določenem času, ko ni več živela z nami, sem jo vprašala in rekla je, da je probala vse – od ekstazija naprej. Preden je bila polnoletna, je vse sorte probala, na žalost*/B117; *... ne vem, strah me je sploh razmišljat. On pravi, da je probal vse*/D68). Ena mati gleda na uporabo prepovedanih snovi kot na največjo napako svojega otroka in prepoznava spremembe v njenem vedenju glede na to, ali snovi uporablja ali ne.

Pitje alkohola so omenile vse matere sinov in le ena mati s hčerko. Pri alkoholu je pogosto šlo za zgodnje, mladoletno pitje. Mati s hčerko je bila zaskrbljena glede varnosti svojega otroka pri pitju. Druga mati poudarja, da se še vedno dogaja, da njen sin prihaja domov pijan, in opaža, kako je alkohol sprožilec nasilnega vedenja pri njenem, sicer že, nasilnem sinu (*Enkrat se je tako napil, da je cel rojstni dan prijateljice uničil – tepel se je z vsemi gosti*/C89). En otrok ni imel težav ne s prepovedanimi snovmi, ne z alkoholom (*Da bi imela res težave – tega ne morem reči. Itak sem jo videla pijano, ampak ne pogosto. Ziher je, to mislim. Da bi jaz imela zaradi tega kakšne resne težave, to pa ne*/E48).

Izhodi so bili večinoma bolj zaskrbljujoči materam hčerk, medtem ko so jih matere sinov le omenile. Skrivni izleti, izostajanje od doma, pozen prihod, neodzivanje na klice, izhodi povezani s pitjem alkohola in izhodi brez dovoljenja ali celo beg. En otrok je bil ponoči zaposlen s snemanjem glasbe v studiu, kar je materi povzročalo veliko stresa, kljub temu da je otroku zaupala (*Potem je začela snemati glasbo, pa je ni bilo domov do jutra*/E44; *Jaz sem verjela, da je v studiu in snema, in verjamem, da je, ampak da je celo noč tam, z nekimi neznanci … Ne mi rečt … Je ni ob petih, ni je ob šestih, ni je ob osmih … Verjamem, da je delala, ker je imela tudi rezultate, ampak vseeno*/E64).

O samouničevalnih dejanjih sta govorili le dve sogovornici. Rezanje rok je dejanje, ki sta ga počela oba otroka (*Reže se*/A40; *Otrok si je rezal roke z britvico*/B56). Drugi dve samouničevalni dejanji, ki sta bili omenjeni, sta tetoviranje in samomorilne grožnje, pri katerih je prišlo do odziva policije (*Nazadnje, ko si je rezala roke, je iz šole prišlo sporočilo, da je rekla, da se bo ubila*/B63; *Saj veš, kako je v Sloveniji – če otrok to reče, je takoj alarm, da se nekaj dogaja. Šli smo na urgenco in prišla je tudi policija*/B64). Oba otroka sta deklici.

Le dva otroka nista bila vključena v dejanja, ki pomenijo kršitve zakonov. Dva otroka sta bila ujeta s strani policije zaradi uživanja ali posedovanja prepovedanih snovi, zaradi česar je bila ena hči sodno obravnavana in ima obvezne letne pogovore na centru za socialno delo. En otrok je neodgovorno postopil z reševalnimi službami in lažno prijavljal zločine. En otrok je bil tudi na pogovoru na centru za socialno delo, ker ga je policist ustavil na cesti, ko je vozil kolo brez rok, dodatno pa se ni pogovarjal s policistom na primeren način. Isti otrok je večkrat imel stike s policijo, in sicer zaradi pretepa in iz materi neznanih razlogov, ko so policisti prišli v njihovo hišo na pretres. Mati je pri njem našla posodo, polno spakirane marihuane, za katere sumi, da jih je prodajal (*Enkrat sem našla polno posodo z zapakirano travo*/C85; *Meni je to izgledalo kot nekaj, kar je za prodajo – cela posoda, vse zavito. Potem je rekel, da je to od nekega prijatelja in da mora to vrniti. On je to vrnil, od takrat nisem več nikoli našla česa podobnega*/C87), vendar otrok zaradi tega nikoli ni bil obravnavan. Poročan je bil incident, ko je sogovornica svojega otroka prijavila kot pogrešanega, saj se ta ni oglasil cel vikend (*Enkrat se mi dva dni sploh ni oglasila. Klicala sem jo na telefon in nič. Stara je bila 17. Takrat sem jo prijavila kot pogrešano. Naredila sem to, ker vsak vikend – pride vikend in nje ni. Ne vem, kje je. Ne gre v šolo, Ljubljana ni majhna, ne vem, kje bi jo iskala. Ko je videla, da so jo objavili kot pogrešano, me je poklicala, vse so to objavili po*

omrežjih, in me je hudo napadla. Vprašala me je, če sem nora, kaj sem naredila, zakaj jo sramotim. Jaz njo sramotim? Hčerka, že leto dni ti govorim: pokliči me, oglasi se, pošlji sporočilo, kje si. Jaz dva dni, dve noči ne vem, kje si. Kaj si pričakovala, da naredim? Že znorela sem – ne vem, kje si, ne vem, ali si sploh živa/B69).

Druga tvegana dejanja, omenjena redkeje, so bila nasilno vedenje, tepenje, grožnje, uporabljanje žaljivk (izraženo v enem intervju), laganje, odklonilen odnos do avtoritete, uporniško vedenje, kraja in kajenje cigaret.

Vse sogovornice so poročale o skrbi zaradi otrokovega kroga prijateljev, pet jih govori o tem, da se je otrok družil s starejšo družbo. Stiska sogovornice je bila povezana z otrokovo starejšo družbo, ki je ni poznala. Mladoletni otrok se je družil z osebami, starejšimi od 20 let, za katere je vedela, da uporabljajo prepovedane snovi, in se jih je sogovornica bala. Le ena sporoča, da so otrokovi prijatelji prijetni, vendar se zaveda, da jih ni vse spoznala. O spremembi kroga prijateljev in nezmožnosti zadržati isti krog ljudi so poročale štiri (*Ampak njeno obnašanje ni v redu. On jo ima rad, ona privlači ljudi fizično, ampak, ko se nekdo bolj zbliža z njo, vidi, da dela napake, in potem se ne želi več družiti z njo*/A68; *Ampak on pogosto menjava družbo – vedno so neke spremembe, nikoli nima iste ekipe/*C123; *Ko sva imela največje težave, je zamenjal tri skupine prijateljev in vsaka je bila slabša od prejšnje*/D48; *Bila je to neka nova družba, posledica tega, da je hodila v plesno šolo hip-hopa. To je sicer bilo super, ampak naenkrat – novi ljudje, nova glasba, nov stil. Vse se je naenkrat spremenilo*/E41). Prijatelji niso dobili odobritve s strani matere, ker so, kot pravijo sogovornice, imeli podobne težave kot njihovi otroci. Pili so, uporabljali snovi, kradli, bili huligani in navijači. Sogovornica je povedala, kako je policija prišla k njima na dom zaradi iskanja pobegle deklice iz zavoda, ki je na prošnjo njene hčerke nekaj dni prej prespala pri njih. Ista sogovornica pravi, da je njen otrok poznan v mestu zaradi slabih dejanj, ki jih je počela kot najstnica in da je vsa slaba družba bila njena. Prepričana je, da so podobni otroci nekako povezani in da se z lahkoto najdejo (*Jaz ne vem, kako se oni najdejo, ampak očitno so povezani kot čreva. Vedno je bila v slabi družbi*/B147; *Mislim, da so oni njo našli. Recimo zdaj, v Coni – ko so ta male začele hoditi, so jih vsi poznali kot njene sestrice. Njo so vsi poznali. Ampak vedeli so, da dela sranja. Vsa slaba družba je bila njena*/B148).

Odnosi otroka z družino – dve sogovornici sta poročali o dobrih odnosih otroka s širšo družino in o dobrih odnosih v obdobju, ko se težave še niso začele. Vse sogovornice, ki imajo več kot enega

otroka, so poročale o slabih odnosih med sorojenci (*Mislim, da imata zelo slab odnos. Ona se občasno potrudi biti prijazna do njega, samo on ne zna reagirati na to*/C111). Ena sogovornica je povedala, da je hčerka največja žrtev sinovih težav v odraščanju. Dve sta govorili o učenju mlajših sorojencev iz napak starejših in kako so otroci brez težav v odraščanju podpora materi (*On vidi, kakšne napake dela in kaj meni dela, in to vpliva nanj. Da sem jaz žalostna zaradi nje, živčna, da ne spim, da kričim ... On zato sovraži sestro. Iskreno. Pove ji: »Ti si takšna in takšna.« Otrok pač ... pove. Ona se jezi nanj. Od teh desetih dni sta dva dni dobra – objameta se, poljubita ... Ko pa sin začne govoriti, da dela napake, se skregata*/A60). Dva otroka nista sprejela partnerjev starša.

Odnosi med materjo in otrokom v času težav v odraščanju so bili za matere težko sprejemljivi. Poročajo o številnih prepirih, nesprejemanju starševske podpore in neposlušnosti. Ena izmed sogovornic je povedala, da je otrok stopil na očetovo stran in celo pričal proti materi na sodišču. Sogovornica, ki se je preselila iz hiše z otroki, je poročala o veselju otroka zaradi njene selitve in o tem, da je otrok ni želel obiskovati. Dve sogovornici menita, da sta njuna otroka manipulativna (*Moj otrok je manipulant. Žal, moja je, ampak je mala manipulatorka*/B86; *Ta zgodba mi sploh nima smisla. Ampak, veš kaj – on je moj sin. Prodaja mi prazne zgodbe. Jaz vem, da je manipulator*/C102).

Otroci s težavami v odraščanju imajo stiske pri delu. En otrok je iz neznanih razlogov prenehal delati, drugi dela priložnostno, vendar ne prispeva finančno k gospodinjstvu. Tretja mati pa poroča o težavah pri ohranjanju zaposlitve (*Zdaj dela v enem lokalu. Do kdaj, ne vem. Po navadi ne zdrži dolgo časa*/B189).

Težave v odraščanju so se v enem primeru umirile oziroma so prenehale biti relevantne, ker se je otrok odselil od matere. Mati poroča o hvaležnosti, da nima več težav z otrokom. Dve intervjuvanki govorita o tem, da so se težave enostavno končale, ko je otrok odrasel (*Samo zdaj je dosti lažje, ker je odrasla. Najhujše obdobje je mimo*/E100). Umiritev težav se je pri enem otroku zgodila, ker je iz lastnih izkušenj spoznal, da takšnega življenja ne želi več, da se ne želi več družiti s to družbo, in zdaj o tistem obdobju odkrito govori z materjo. Pri izboljšanju odnosa z materjo in umiritvi težav je v enem primeru pomagala karantena, saj sta bila starš in otrok prisiljena preživljati več časa skupaj.

4.5 Strokovna pomoč

Strokovno pomoč za svoje otroke so matere iskale pri psihologih, psihiatrih, specialnih pedagogih, v centrih za socialno delo in v drugih organizacijah, kot so Društvo Človek, varna hiša, Društvo za nenasilno komunikacijo, center za zdravljenje odvisnih od prepovedanih drog in materinski dom. V dveh primerih je bila obravnava le nujna na centru za socialno delo, saj sta oba otroka zavračala strokovno pomoč. V primerih, kjer so bili otroci v stiku s strokovnjaki, ni bilo zaznanih opaznih sprememb.

Matere so večinoma strokovno pomoč zase iskale na centru za socialno delo. Ena je imela pogovore s psihiatrom, druga s psihologom, tretja je strokovno pomoč poiskala pri odvetniku. Dve materi sta sporočali, da sta dobili podporo od svoje zdravnice (*Nisem iskala pomoči. Imela sem zelo dobro zdravnico in takrat, ko sem imela težave – ne vem, nekaj me je bolelo ali kaj drugega- sem šla k zdravnici in sem se tam izjokala*/B190; *Nekako mi je bilo najlažje, da grem k zdravniku in tam vprašam za nasvet*/C141).

Pet sogovornic je izrazilo nezaupanje do strokovne pomoči. Do nezaupanja je prišlo, ker ni bilo opaznih pozitivnih sprememb v otrokovem vedenju (*Priporočila mi je, naj poiščem pomoč, kar sem tudi naredila. Eni psihiatri, drugi psihiatri ... ampak ni bilo nič pozitivnega*/A142). Dve sogovornici menita, da do sprememb ne bo prišlo, če se človek sam ne odloči za spremembo, kar bi lahko pomenilo, da je strokovna pomoč brezkoristna. Nezaupanje se je pokazalo tudi kot strah pred ukrepanjem strokovnjakov – strah, da bodo otroka namestili v zavod ali celo v zapor (*In da ti bo CSD vzel otroke*/B16; *Potem sem razmišljala, ali naj grem na center za socialno delo, pa me je skrbelo, kako bi oni reagirali*/C140; *Bala sem se obrniti na CSD, ker sem se bala, da ga res ne dajo kam. Da naredijo kartoteko in potem pišejo vanjo ... Ne vem. Sem bolj skeptična*/D107). Sogovornica z izkušnjami s centrom za socialno delo iz Bosne in Hercegovine pravi, da je cilj ponovno združiti primarno nuklearno družino in da je zaradi tega izgubila zaupanje v strokovno pomoč. Druga sogovornica je izgubila zaupanje, ker ji ni uspelo sina namestiti v prostore društva Človek brez njegovega podpisa, kar se ji ni zdelo pravilno, saj je bil otrok še mladoleten (*Hotela sem, da gre v njihovo ustanovo, da nima stika z nobenim, da naredi šolo in se odvadi. Ampak ga ne moreš samo vpisati, mora sam privoliti. On pa tega nikoli ni in ne bi. Jaz sem hotela dejanja, vse sem jim povedala, ampak do realizacije ni prišlo. Oni bi rekli: »To ni v naši moči, pojdite še na CSD.« Problem je, ker mora otrok sam napisati izjavo, da želi tja. To je napaka! Kdo pa se*

hoče sam zdravit? Kronični pijanci tudi ne. To bi moralo biti tako, da če starš želi dobro, se otroka tja vpiše, pa če ga mora policija iskat. Fertik. Mislila sem, da bo eno leto jezen name, potem pa hvaležen. Ni bilo nič in sem nehala/F63).

Bistvo je, da niti ena sogovornica ni bila brez strokovne podpore, so pa njihova mnenja o strokovni pomoči različna. Intervjuvanka E pravi, da je razmišljala o psihologu, vendar na koncu ni šla, je pa bila na centru za socialno delo. Sogovornica C bi si želela, da bi bolj izkoriščala strokovno pomoč pri reševanju svojih stisk, da bi ji uspelo otroka pripeljati na dogovorjen pogovor s psihologom, vendar je tudi ona imela strokovno pomoč na centru za socialno delo in pri zdravnici.

4.6 Izobraževanje

Štiri sogovornice poročajo o slabih ocenah v šoli in težavah z učenjem. Dve poročata o aktivni pomoči otrokom pri nalogah (*Moral je imeti domačo nalogo, a to sva komaj, res komaj naredila*/C27) in o poslabšanju ocen, ko otrok ni več želel sprejeti pomoči. V primeru, ko se je mati odselila od doma, se je zgodilo, da otrok ni želel hoditi k njej na obiske, da bi se izognil pisanju šolskih nalog, saj pri očetu tega ni bilo treba. Ena sogovornica govori o poslabšanju ocen kot posledici travmatičnih izkušenj otroka. Dva otroka nista imela učnih težav v šoli. En otrok je bil zaradi slabih ocen in težav v odraščanju vpisan v prilagojeni program, vendar se tudi tam ni prilagodil in so se ocene s časom poslabšale (*Hodila je v šolo, ki se ukvarja samo s problematičnimi otroki – v Jaršah, pozabila sem ime. Je zraven ene osnovne šole. Takrat je ravnateljica predlagala, da bi bilo mogoče boljše, da gre tja, ker je program lažji, tam so strokovnjaki*/B164; *Pa tudi to ni šlo*/B165; *Na slabše*/B166). Eden izmed otrok je poročal le o dobrih ocenah, o slabih ocenah ni želel govoriti, imel je odpor do pogovorov o tem, kljub materinemu razumevanju, da so ocene le ocene (*Če pa je dobil dobro – to je bila že druga zgodba! Na primer, bil je čisto ponosen, ko je dobil 5 iz športne. Ampak če ga vprašaš, kaj je dobil iz angleščine na testu prejšnji teden: »Zakaj me to sprašuješ? Kaj te to briga? Nekaj, nekaj, 3.« A 3 ni dobra? Tudi to je ocena*/C44). Šola je v enem primeru nudila podporo in dovolila otroku, da je dvakrat ponavljal isti razred. Dva otroka sta vpisana na fakulteto, pri čemer ena mati tega v intervjuju ni omenila.

Hčerka ene sogovornice ni imela težav z učenjem, vendar je pri njej bila težava ta, da ni hodila v šolo (*Problem je, da sploh ne hodi v šolo*/A78). Hčerka druge sogovornice ni želela obiskovati

srednje šole in je prosila mater za pomoč psihologa; šola je takrat dovolila opravičeno odsotnost za 14 dni. Otrok sogovornice F je bil iz šole odsoten zaradi opravičenih razlogov, ampak se po prenehanju opravičenih razlogov ni želel vrniti (*Pol leta ga ni bilo v šoli, ker je imel mononukleozo – to mu je prišlo prav. Potem je prišel covid in ni bilo treba hoditi v šolo, potem pa je kar nehal*/F67).

Trije otroci niso zaključili šole (*Ne. Zdaj, če pogledamo, nima končane niti osnovne šole. Če bi končala tisti dvoletni program, bi imela opravljeno obvezno šolanje in poklic. Pa bi nekaj imela*/B162; *To se je končalo tako, da ni zaključil osnovne šole*/D27; *... srednje pa ne/*F31). Izjema je sin sogovornice D, ki je naknadno končal srednjo šolo brez težav. Ena mati govori o občutkih jeze, ker njen sin ne namerava dokončati šole (*Zdaj me jezi, ker bo letos star 22 let, šole nima, mislim, da je tudi ne namerava dokončati*/F48). Intervjuvanka mi je zaupala, da je sama hčerko izpisala iz šole, ker se ji ni zdelo smiselno financirati malic in prevoza do šole, če hčerka tja ne hodi. Hčerka je bila z odločitvijo zadovoljna.

Dve sogovornici poročata, da v času šolanja ni bilo incidentov, razen ustrahovanja zaradi porekla takoj po preselitvi v Slovenijo. Ostale sogovornice so poročale o pogostih opominih iz šole zaradi motenja pouka in manjkajočih nalog, drugi incidenti so bili kajenje v šoli, tepenje, prepir s profesorji in nerazumevanja profesorjev do otrokovih stisk in okoliščin. Enega otroka so že na začetku označili kot problematičnega (*Prvič, ko sem prišla na govorilne ure, so mi rekli, da je bolj zrel od drugih sošolcev, on in še en njegov kolega. Da sta upornika in da se ji s tem ne da ukvarjat*/D77). Huligansko vedenje v šoli je bilo videti kot zabava (*V WC školjko, polno iztrebkov, so vrgli petardo. Hecali so učiteljico geografije, ki je imela velike prsi, da so jo spravili v jok. Petardo so dali na vhodna vrata, da so vrata odpadla. Kadili so. Huliganstvo. Tako so se zabavali*/F71).

4.7 Podpora

Laično podporo so intervjuvanke našle v družini, pri prijateljih, nekatere tudi v šoli. Podpora družine se je v dveh primerih pokazala kot bistvena, tako pri težavah, povezanih z življenjem v enostarševski družini kot pri težavah zaradi vzgoje otrok s težavami v odraščanju (*Starša sta bila vedno tukaj zame. Vedno sta mi govorila, da je njuna hiša zame vedno odprta in zdaj sem prišla*

kar s tremi. Vedno sta bila v oporo/C21; *Ja, ja. V bistvu ne toliko, ker moja starša tudi nista imela veliko. Imam še dva brata. Ampak zagotovo sta mi pomagala pri varstvu*/E18; *... in kadar koli je bilo treba kaj finančno*/E19; *Pa ne samo zaradi hčerke, ampak zaradi celotne situacije*/E95). Ena sogovornica je kot podporo družine štela podporo mlajšega sina, druga je govorila o podpori novega partnerja. Podpora družine je manjkala dvema sogovornicama, in sicer je bila ena daleč od svoje družine in niso bili seznanjeni s situacijo, druga pa je poročala samo o pomanjkanju podpore.

Podporo prijateljev so imele vse intervjuvanke. Prijatelji iz službe, dolgoletni prijatelji ali ljudje, ki so bili pripravljeni poslušati in ne obsojati. Tri intervjuvanke so povedale, kako jim je pomoč posameznika s podobnimi življenjskimi izkušnjami veliko pomenila (*Prijatelji, ki so tudi imeli najstnike. Problematične*/D102), ter kako se takšni starši povezujejo in ločujejo od staršev brez podobnih težav z otroki (*Spoznala sem nove ljudi, mamice, katerih otroci so imeli podobne težave. Na primer na rojstnih dnevih, dogodkih – takšni starši smo se povezali in pogovarjali o teh stvareh. Našla sem sorodne duše*/F96). Izkušnje, na podlagi katerih so se povezovale, niso bile izključno vezane na vzgojo otrok s težavami v odraščanju, temveč tudi na ženske, ki so preživele nasilje, druge samohranilke matere in osebe, ki žalujejo za umrlimi sorodniki. Ena sogovornica je poročala, da prijateljski nasveti pogosto ne pomagajo, ker prijatelji večinoma nimajo podobnih izkušenj (*Ti prijateljski nasveti – to je vse brez zveze. Nihče ni v tvoji koži in ne ve/*C150).

4.8 Želje

Želje mater so se gibale med uresničljivim in idealnim, kar je razumljivo, saj so na koncu tudi same le ljudje. Sogovornica A bi si želela čas za samoizboljšanje in pomoč hčerki. Za šalo je dodala, da bi se njene težave lahko rešile z dvema letalskima kartama, za njo in sina, kot beg od vseh težav. Sogovornica B je povedala, da trenutno v življenju ne pogreša ničesar. Sogovornica C bi si želela, da bi policija bolj resno obravnavala napake njenega sina in da bi sin sprejel psihološko pomoč. V intervjuju D je sogovornica poudarila pomen večjega razumevanja s strani šole in večje odprtosti institucij za podobne stiske, kot jih je imela sama. Vsakdanja podpora bi bila v pomoč sogovornici E (*Sigurno bi mi takrat zelo prav prišel nekdo ... saj sem imela prijatelje, ampak večkrat sem si mislila: »Da bi bil vsak dan nekdo tukaj, da mu lahko vsak dan malo pojamram, ali pa da ji da eno klofuto.« Saj, nisem mislila dobesedno, ampak res je ful težko, če si sam in imaš takšnega otroka*/E110). Želje zadnje intervjuvanke so se večinoma nanašale na otroke – da sin

konča šolo in se zaposli, da se hčerka preseli v sanjsko stanovanje, poleg tega bi ji tudi denarna podpora pomagala. Intervju je zaključila z besedami: »*Človek je bogat, ko je zdrav*« (F102).

5. RAZPRAVA

Raziskava je pokazala, da se matere iz enostarševskih družin soočajo s številnimi stiskami, tako iz družbene strukture kot iz odnosov v družini. Najpogosteje se govori o finančnih in socialnih stiskah, druge stiske so formalne, časovne, čustvene in zdravstvene.

Finančne stiske so bile zelo pogoste, matere so se soočale z življenjem z eno plačo, več zaposlitvami in nezadostno preživnino ali celo brez preživnine, kar potrjujeta Hill (2011) in Hribar (2023), ki govorita o tem, kako imajo enostarševske družine zmanjšano ekonomsko varnost. Brooks-Gunn idr. (2008) govori o vplivu finančnih stisk na psihično zdravje, posledično zmanjšuje kakovost starševstva, kar se tudi lahko opazi v raziskavi, kjer matere pogosto omenjajo izgorelost in čustveno izčrpanost. Časovne stiske so bile povezane z več službami in obveznostmi, ki materam zmanjšujejo možnost nadzora nad otroki ali prisotnosti v otrokovemu življenju. Greene idr. (2012) so zaznali, da se matere v enostarševskih družinah počutijo, kot da nimajo več prave avtoritete, a ena izmed sogovornic je izrazila dvom, če bi več časa za nadzor vplivalo na njenega otroka. Pojavi se tudi pomanjkanje časa zaradi skrbi za otroka s težavami v odraščanju. Ena izmed intervjuvank je govorila, kako je zaradi osredotočenosti na otroka s težavami zanemarila potrebe drugega otroka. Ta izjava opozarja na kompleksnost materinske vloge ter kako težko ji je sami izpolnjevati pričakovanja. V področje socialne stiske so sogovornice uvrščale pomanjkanje partnerjeve podpore in občutek osamljenosti v starševstvu. Formalne stiske so povezane s pravnimi zapleti, kot so urejanje skrbništva, preživnine in težave s pridobitvijo vize. Ena sogovornica je govorila, kako nikoli ni bila upravičena do denarne socialne pomoči, ker ni bila ocenjena kot oseba potrebna takšne vrste pomoči, čeprav se počuti, da je živela v težkih razmerah. Čustvene in psihične težave so se izražale kot anksioznost, depresijo, občutke krivde in obupa. Matere poročajo o negotovosti, o tem, kako bi se mogle odzvati na vedenje otroka, ker se sklada s teorijo o adultifikaciji (Burton, 2007). Otroci vidijo starše kot čustveno odsotne ali obremenjene zaradi staršev s preveliko obveznosti. Sogovornice so govorile tudi o fizičnih posledicah, ki jih je

povzročila vzgoja otrok s težavami v odraščanju. Naštele so izgorelost, razbijanje srca in izčrpanost, polovica jih je govorila tudi o nespečnosti, kar se lahko uvršča tudi med čustvene stiske. Nor idr. (2009) povezujejo stiske s fizičnim zdravjem s finančnimi, socialnimi in čustvenimi stiskami, s katerimi se matere srečujejo zaradi samostojne vzgoje otroka.

Raziskava me je pripeljala do zaključka, da se matere v enostarševskih družinah soočajo s težavami na več področjih, bodisi zaradi socialne strukture bodisi zaradi odnosov znotraj družine. Najpogosteje prikazane stiske so bile finančne in socialne, omenjene pa so bile tudi formalne stiske, časovne, čustvene in fizične posledice stisk. Pri podpori otrokom so bile matere predvsem ustvarjalne in so uporabljale različne pristope za pomoč pri otrokovih težavah v odraščanju. Spekter poskusov pomoči svojim otrokom je bil od družbeno sprejemljivih načinov, vse do ukrepov, ki odražajo stisko. Manj obsojani pristopi k podpori otrokom so poslušanje, odprtost do občutljivih in čustvenih vprašanj, izogibanje negativnemu govorjenju o očetu, materialne nagrade, izobraževalna pomoč in podpiranje otrokovih sanj. Ena mati je ustvarila občutek uradne kazni, kar je imelo učinek. Kazen ni bila učinkovita, kar je v skladu z Omerjevim modelom (2021). Omer (2021) je napisal, da se otroci na kaznovanje pogosto odzivajo z neupoštevanjem ali prezirom. Ena mati je govorila o izgonu otroka od doma. Matere so iz brezupa ukrepale tako, da so ugajale vsaki otrokovi želji, ignorirale čustvene izpade, sprejemale vse vrste pomoči ter uporabljale laži za nadzor. Ena mati je zaradi vzgoje svoje hčerke izgorela v tolikšni meri, da je kot zadnjo opcijo poslala hčerko nazaj h očetu. Beeber idr. (2023) so za strategije za starše izpostavili čustveno oporo, mrežo pomoči, ustvarjalno reševanje težav in skrbstvo zase, kar so matere iz raziskave vsaj delno uporabljale.

Vloga institucij, šol in strokovnjakov se je izkazala za pomembno. Teorije mreže in podpore (Choudhary v Sivakamur, 2014) govorijo o pomembni vlogi okolja, družine in družbe za ustvarjanje stabilne enostarševske družine. Rezultati so pokazali veliko razliko v tem, kako so matere doživljale strokovno pomoč in njihovo zadovoljstvo s prejeto pomočjo. To nam kaže, da je kakovost strokovne pomoči, odvisna od posameznega strokovnjaka oziroma prejemnika te pomoči, ne pa od celotne institucije. Kar zadeva šolo, jih je več potrdilo prejeto pomoč, vendar je bil en primer tako negativen, da ga ne smemo prezreti. Razredniki in profesorji so bili v večini primerov naklonjeni materam. Perera (2022) ugotavlja, da zaradi manjkanja časa starši iz enostarševskih družin redkeje sodelujejo s šolami ter da imajo njihovi otroci slabši učni uspeh.

Center za socialno delo je omenjen kot kakovosten vir podpore, ampak tudi kot neučinkovit. Sogovornica je poročala o obstoječemu odnosu, kar je povzročalo dvom v starševske sposobnosti, druga se je počutila prevarjeno s strani institucij. Čačinovič in Vogrinčič (2019) opozarjata na pomanjkljivost celostne obravnave, da se vsak strokovnjak ukvarja le z delom problema, za katerega je upravičen, kar je pogosto neučinkovito; o čemer poročajo tudi matere. Ugotavljamo, da kakovost strokovne pomoči ni sistemska, temveč močno odvisna od posameznega strokovnjaka in njegove vključenosti v postopek. Formalne ovire so se pokazale pri urejanju statusa otrok, vize, skrbništva pa tudi zaradi nizke preživnine ali neplačevanja preživnine, kar ni bilo pravočasno rešeno s strani CSD ali sodišča. Beeber idr. (2023) sistematične podporne skupine opredeljujejo kot ključne pri zmanjševanju občutka izolacije in stresa, vendar jih v Sloveniji ni.

Podpora socialnih omrežij se je izkazala za najpomembnejšo podporo materam pri samostojni vzgoji družine in samostojni vzgoji otroka s težavami. V nekaterih primerih institucionalna pomoč ni bila na voljo ali je bila nezadovoljiva, zato se je laična pomoč izkazala za zadostno. Laična pomoč družine se je izkazala v primeru selitve staršev po ločitvi, varstva otrok ali vnukov s strani materinih staršev, medgeneracijska solidarnost zmanjšuje občutke osamljenosti in lajša vsakodnevne izzive. Prijatelji so služili kot čustvena podpora, matere so z njimi delile izkušnje in pri njih našle razumevanje, medtem ko so se same počutile ločene od drugih in kot da nihče ne razume njihovih težav. Prijateljstva s starši s podobnimi izkušnjami so omogočila občutek pripadnosti in neodstopanja od pričakovane norme. Dve materi sta našli oporo v sebi, ocenili sta se kot edini osebi, ki ji lahko zaupata, kar potrjuje občutke osamljenosti in nerazumevanja pri samostojni vzgoji otrok. Deljenje izkušenj in iskanje nasvetov pri drugih je prineslo nove starševske taktike, medtem ko je pomanjkanje socialne mreže in ljudi okolice vodilo v izgorelost, dvom vase in osamljenost.

Matere bi si želele celostno, dostopno, empatično in neobsojajočo podporo, imajo željo po razumevanju, sodelovanju in varnosti, tako zase kot za svoje otroke. Sodelovati želijo z različnimi strokovnjaki, imeti dostopnejšo psihološko pomoč in sočuten odziv institucij ter predvsem odzive brez obsojanja in obravnave z razumevanjem. Kot najbolj kakovostna podpora skupnosti brez stigme, brez občutka obsojanja se je pokazala podpora ljudi s podobnimi izkušnjami. Bolj praktične vrste podpore, ki bi jih si matere želele so finančna pomoč, saj je življenje v enostarševski družini finančno zahtevno, a denar bi lahko izkoristile pri kritju osnovnih stroškov, kot so

stanovanje, šolske potrebščine in prehrana. Beeber idr. (2023) govori o pomembnosti ravnotežja med skrbjo zase in za otroka, pri čemer je ena sogovornica izrazila željo, da bi prebrala knjigo.

6. SKLEPI

Sklepi so napisani na podlagi analize intervjujev z materami v enostarševskih družinah, ki imajo izkušnje z vzgojo mladostnikov s težavami v odraščanju. Glede na to, da sem imela intervju le s 6 materami, ni smiselno primerjati rezultatov s celotno populacijo. Rezultati ponujajo le vpogled v vsakdanje težave teh mater in mojo razmišljanje v kontekstu socialnega dela.

- Matere v enostarševskih družinah se pogosto soočajo s kombinacijo finančnih, čustvenih in časovnih pritiskov, ki poslabšajo položaj njihovih otrok.
- Za večino intervjuvank je starševstvo po ločitvi postalo bolj zapleteno, kar je privedlo do povečanja težav v odraščanju pri otroku.
- Izzivi starševstva se pri otrocih pogosto kažejo kot pomanjkanje spoštovanja do matere, neposlušnost, agresivno odzivnost in izogibanje šolskim obveznostim.
- Občutki nemoči, krivde in osamljenosti zaradi samske skrbi za otroka so pri materah v enostarševskih družinah pogosti.
- Formalna in neuradna socialna podpora se je izkazala za zelo pomembno.
- Komunikacija med materami in otroki je pogosto napeta; matere poročajo o otrokovi neposlušnosti in težavah pri starševstvu.
- Matere iščejo različne načine za izboljšanje otrokovega vedenja.
- Matere se včasih izogibajo strokovni pomoči zaradi občutka stigme ali pomanjkanja razumevanja s strani institucij.
- Pomanjkanje očetove prisotnosti pri starševstvu negativno vpliva tako na otroka kot na mater.
- Strategije za vzgojo otrok s težavami v odraščanju se med materami razlikujejo, nekatere so postale bolj avtoritativne, druge bolj popustljive.
- Matere izražajo potrebo po večjem socialnem razumevanju in sistemski podpori enostarševskim družinam, zlasti ko gre za otroke s težavami v odraščanju.
- Matere so govorile o kakovosti pomoči ljudi s podobnimi življenjskimi izkušnjami in poudarile, da se v takšnih skupinah počutijo razumljene.

7. PREDLOGI

7.1 Predlogi za prakso

- Socialne delavke bi morale pri obravnavi mater v enostarševskih družinah z otroki s težavami v odraščanju posvetiti več pozornosti materinim osebnim stiskam, ne le otrokovim stiskam.
  • Vzpostavitev podpornih skupin za matere bi omogočila medsebojno deljenje izkušenj, zmanjševanje občutka osamljenosti ter destigmatizacijo.
  • Potrebno je interdisciplinarno sodelovanje med institucijami, ki obravnavajo mater in njenega otroka.
  • Potrebno je izboljšati sistem plačevanja preživnine in druge oblike finančnih podpor, saj so finančne stiske ena najpogostejših stisk mater iz enostarševskih družin.
  • Večja dostopnost brezplačne psihosocialne pomoči je potrebna, saj si matere iz enostarševskih družin zaradi finančnih težav pogosto ne morejo privoščiti samoplačniških storitev.
  • Šole in druge institucije naj okrepijo občutljivost za specifične izzive enostarševskih družin, da bi zmanjšali stigmatizacijo mater in otrok.

7.2 Predlogi za nadaljnje raziskovanje

- Smiselno bi bilo izvesti raziskavo tudi o izkušnjah očetov in enostarševskih družin z vzgojo otrok s težavami v odraščanju.
  • Potrebne so posamične raziskave o učinkovitosti različnih oblik podpore, kot so šola, psiholog ipd., pri izboljševanju kakovosti življenja mater in otrok.
  • Medtem ko so posledice za otroke, ki so odraščali v enostarševskih družinah, že raziskane, bi bilo koristno raziskati tudi dolgoročne posledice za matere, ki so same vzgajale otroka.
  • Večina raziskav o vplivu očetove odsotnosti na otroka je osredotočena na fante – podobne raziskave bi bilo treba izvesti tudi za dekleta.

8. OPOMBE

Mislim, da je pomembno poudariti, kako težko je bilo dobiti sogovornice, ki so se želele z mano pogovarjati o tej temi. Ko sem izbirala temo, si nisem mislila, da bom imela s tem toliko težav, saj mi je tema zelo blizu in imam podoben primer v svoji družini. Že zaradi bližine teme sem pričakovala, da se bo otrok iz enostarševske družine pogosto soočal s težavami v odraščanju. Med intervjuvanki večina ni bila prepričana, ali želi sodelovati v raziskavi, a so se vseeno odločili zanjo, za kar sem jim zelo hvaležna. Seveda ne smem izpostaviti matere, ki so bile takoj naklonjene, brez kakršnih koli težav, tudi njim gre zahvala.

Ugotovila sem, da matere ne rade govorijo o težavah svojih otrok v odraščanju, prav tako jih težko priznajo. Nekajkrat so matere zavrnile intervju z mano, ker so bile mnenja, da se ne uvrščajo v raziskovalno populacijo, a stik, ki jih je predlagal, bi jih vključili v populacijo. To me je sprva presenetilo, kasneje pa sem s ponovitvijo situacije razumela, zakaj se to dogaja. Po mojem mnenju je to posledica stigmatizacije okolja in negotovosti glede izpolnjevanja starševske vloge. Zaradi pomanjkanja intervjuvank sem intervjuje zaključila prepozno, poleg tega pa sem morala spremeniti tudi raziskovalno populacijo. Zgornjo mejo starosti otrok sem premaknila z 19 na 26 let, kar je meja mladostništva. Večina mater je imela otroke, stare 21 let (trije).

Ker smo sledili temu, o čemer so matere hotele govoriti, je prišlo do tega, da so bila vprašanja usmerjena predvsem na otrokove težave v odraščanju, kar ni bila osrednja tema raziskave. Dobili smo veliko informacij o tem, kako so se težave v odraščanju kazale, kar je bilo sicer zanimivo poslušati, vendar teh podatkov nismo nujno potrebovali. Poleg tega so bili intervjuji precej dolgi, dva sta trajala več kot dve uri, tako smo imeli preveč vprašanj (34). Pozitivna stran pa je, da smo intervjuvankam omogočili varen prostor, kjer so lahko spregovorile o svojih izkušnjah. Čeprav so bile na začetku nekoliko zadržane, so se odločile govoriti in nam posredovale veliko materiala za analizo.

Radi bi izpostavili tudi, da smo vse otroke naslavljali v moškem spolu z besedo »otrok«, saj nismo želeli delati razlik med spoloma otrok, saj so bile matere v središču raziskave. Spol smo ločevali le v primerih, ko so bila dejstva specifično vezana na en spol otroka (na primer samopoškodovanje pri deklicah).

9. VIRI IN LITERATURA

Alarcao, M. & Melo, A. T. DE. (2011). Integrated family assessment and intervention model: a collaborative approach to support multi-challenged families. *Contemporary Family Therapy*, 33(4), 400–416.

Amato, P. R., Beattie, B. & Patterson, S. (2015). Single-Parent Households and Children's Educational Achievement: A State-Level Analysis. *Soc Sci Res, 53.* 191–202. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2015.05.012

Amofa, R. A. (2013). *Effects of Single Parenting on Adolescents Academic Performance.* University of Cape Coast Faculty of Social Sciences Institute for Development Studies, 1–23.

Andrejč, A. (2014). Negativni učinki razveze staršev na otroke in mladostnike. *Socialno delo*, *53*(1). 25–41. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=03527956&AN=95731841&h=jCZFKckSgDOZ7FRkI8V62YnpCyhoQcqOyEkiHAK%2BGP %2FlErxwxRfPmhCotoNTo58NgrUEhC91aWWemSrEdlWXuw %3D %3D&crl=c

Aro, H., Huurre, T. & Junkkari, H. (2006). Long-term psychological effects of parental divorce: a follow-up study from adolescence to adulthood. *European Archives of Pscychiatry and Clinical Neuroscince, 256*. 256−263. https://link.springer.com/article/10.1007/s00406-006-0641-y

Bales, R. F. & Parsons, T. (1955). *Family, socialization and interaction process.* Free Press, London.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review,* 84(2). 191–215. https://doi. org/10.1037/0033-295X.84.2.191

Benard, B. (1997). Fostering resiliency in children and youth: promoting protective factors in the school. V D. Saleebey (ur.), *The strength perspective in social work practice* (str. 167-182). New York: Longman.

Berkman, L. F. & Kawachi, I., (2001). Social Ties and Mental Health. *Urban Health Bulletin of the New York Academy of Medicine, 78*. 458–467. https://link.springer.com/article/10.1093/jurban/78.3.458

Bernasco, W., Kroese, J., Liefbroer, A. C., & Rouwendal, J. (2021). Growing up in single-parent families and the criminal involvement of adolescents: A systematic review. *Psychology, Crime & Law*, 27(1). 61–75. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1068316X.2020.1774589?utm_source=chatgpt.com#abstract

Blum, P. (2001). *A teacher's guide to anger management*. London, New York: Routledge, Falmer, Taylor & Francis Group.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment.* Attachment and Loss. Basic Books, New York

Brady, N. R., Brooten, D., Thomas, D. J. & Youngblut, J. M. (2000). Factors influencing single mothers' employment status. *Health Care for Women International*, 21(2), 125.

Branje, S., Deković, M., Van der Valk, I. E. & Van Dijk, R. (2020). A meta-analysis on interparental confict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review,* 36(7). 1117. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861

Briskman, J., Humayun, S., Scott, B. S. & Woolgar, M. (2011). Attachment in adolescence: Overlap with Parenting and Unique Prediction of Behavioural Adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 52(10). 1052–1062. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02453.x

Bronfenbrenner, U. (1970). *Two worlds of childhood: U.S. and U.S.S.R*. Russel Sage Foundation. New York, ZDA.

Brooks-Gunn, J., Glassman, M., Huang, C. & Jackson, A.P. (2000). Single mothers in low-wage jobs: Financial strain, parenting, and preschoolers= outcomes. *Child Development,* 71(5), 1409–1423. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00236

Burcar, L. (2015). Restavracija kapitalizma: ponovna repatriarhalizacija družbe. Sophia, Ljubljana.

Burton, L. (2007). Childhood adultification in economically disadvantaged families: A conceptual model. *Family Relations*, 56(4). 329–345. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2007.00463.x

Caceres, G. (2017). *How does violence affect remembering? The pathogenic reminiscences*. Academia.edu. Pridobljeno s https://www.academia.edu/99922247/How_does_violence_affect_remembering_The_pathogenic_reminiscences

Choudhary, V. L. & Sivakumar, S. (2024). Social Networks of Children and Parents in Single-Parent Families. *International Journal of Education Modern Management Applied Science & Social Science*, 6(3). 66–72. 10.62823/IJEMMASSS/6.3(II).6900

Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino. Soustvarjanje želenih izidov in družinske razvidnosti*. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.

Décieux, F., Schmidt, E. M., Schnor, C. & Zartler, U. (2023). What makes a good mother? Two decades of research reflecting social norms of motherhood. *Journal of Family Theory & Review*, 15(1). 57–77. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jftr.12488

Doroudchi, A., Ehsaei, Z., Hosseininezhad, H., Kaboodkhani, R., Malekpour, A., Valiei, M. & Zarenezhad, M. (2023). Psychological complications of the children exposed to domestic violence: a systematic review. *Egyptian Journal of Forensic Sciences*, 13(26). 26. https://doi.org/10.1186/s41935-023-00343-4

Driscoll, A. K., Hamilton, B. E., Martin, J. A., Osterman, M. J. & Valenzuela, C. P. (2023). Births: final data for 2021. *National Vital Statistics Reports,* 71(1), 1–51. https://stacks.cdc.gov/view/cdc/122047

Družinski zakonik (DZ). (2017). Uradni list RS, št. 15/17, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR-C, 200/20 – ZOOMTVI, 94/22 – odl. US, 94/22 – odl. US, 5/23 in 34/24 – odl. US. https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7556

Festinger, L. (1950). Informal social communication. *Psychological review,* 57(5), 271. https://psycnet.apa.org/record/1951-04528-001

Finkenauer, C., Lange, A. M., Scholte, R. H. & Visser, M. M. (2022). Parental conflicts and posttraumatic stress of children in high-conflict divorce families. *Journal of child & adolescent trauma*, *15*(3), 615–625. https://link.springer.com/article/10.1007/s40653-021-00410-9

Fladmo, B., & Hertlein, K. M. (2017). The effect of negative and positive childhood divorce experiences on professional performers. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(8), 584–598. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10502556.2017.1347860?casa_token=7LQXjcV46JYAAAAA%3AUwpopJiEStZeibqHnJ0zxfxXzsAun0iM0f26hOS9lPL86Whn7p9z9AhKu6haPhBXn5lY5q-FqEg

Futh, A., Matias, C., O'Connor, T. G. & Tantam, G. (2013). Social Learning Theory Parenting Intervention Promotes Attachment-Based Caregiving in Young Children: Randomized Clinical Trial. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology,* 42(3), 358–370. https://doi.org/10.1080/15374416.2012.723262

Greene, S., Hogan, D. M. & Nixon, E. (2012). Negotiating Relationships in Single-Mother Households: Perspective of Children and Mothers. *Family Relations, 61*(1). 142–156. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00678.x

Haralambos, M., Holborn, M., Makarovič, M., Medved, B., Ramšak, P., & Žakelj, M. (2001). *Sociologija: teme in pogledi*. DZS, Ljubljana.

Hetherington, E. M. (1999). Should we stay together for the sake of the children? V E. M Hetherington (ur.) *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective* (str. 93–116). Erlbaum, New Jersey, ZDA.

Hill, K. L. (2011). Single mothers-how are they doing?. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, *15*(1). 1–10. https://www.researchgate.net/profile/Tobias-Huning/publication/289564150_An_empirical_examination_of_the_impact_of_performance_attributions_and_job_satisfaction_on_turnover_intentions/links/5dbb72b192851c81801dc4d4/An-empirical-examination-of-the-impact-of-performance-attributions-and-job-satisfaction-on-turnover-intentions.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail#page=7

Hribar, M. M. (2023). *Primerjalna analiza družbeno ekonomskega statusa enostarševskih družin glede na tip in razlog nastanka* [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Katz, L. (1999). Story books for breakfast. V *annual meeting of the American Educational Research Association.* Montreal, Kanada.

Kavčič, T. & Župančič, M. (2004), Temperament in osebnost v srednjem in poznem otroštvu. V: Marjanovič Umek, L., Zupančič, M. (ur.), *Razvojna psihologija* (str. 440−450). Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.

Kim-Godwin, Y. S. (2022). Beliefs and Experience of Journaling in Mothers of Adult Children With Substance Use Problems: A Pilot Study. *Journal of Addictions Nursing*, 33(4). 44–51. https://journals.lww.com/jan/abstract/2022/10000/beliefs_and_experience_of_journaling_in_mothers_of.19.aspx

Kodele, T. & Mešl, N. (2016). Sodelovalni procesi socialnega dela z družino v skupnosti: krepitev odpornosti družin s številnimi izzivi. V T. Kodele, & N. Mešč (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti* (str. 41−64). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Korać, R. (2011). *Porodično pravo*. Štamparija 3M Makarije, Podgorica

Lockwood-Rayermann, S. (2000). The new uprooted: Single mothers in urban life (Book Review). *Journal of Urban Affairs*, 22(3), 356−359.

McLanahan, S. & Sandefur, G. (1994). Growing up with a single parent: What hurts, what helps. Harvard University Press, Cambridge.

McLanahan, S., Schneider, D. & Tach, L. (2013). The causal effects of father absence. *Annual review of sociology*, 39(1). 399–427. https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-soc-071312-145704

Mesec, B, (1997a). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 1.* Ljubljana: Visoka šola za socialno delo

Mesec, B. (1997b). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 2*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo

Nor, L. D., Sapuan, D. A. & Yusof, M. (2009). Single mothers: Breadwinners, their gender roles and entrepreneurial characteristics. *UNITAR e-Journal,* 5(2), 48–60.

https://openurl.ebsco.com/EPDB %3Agcd %3A10 %3A19147018/detailv2?sid=ebsco %3Aplink %3Ascholar&id=ebsco %3Agcd %3A48496556&crl=c&link_origin=scholar.google.si

Omer, H. (2021). *Non-violent resistance: A new approach to violent and self-destructive children*. Cambridge University Press, Cambridge

Perera, L. I. S. (2022). Issues and Challenges that Students from Single-Parent Households Face in Their Academic Performance at Senior Secondary Level. *SJHS*, 2(1). 60−75. https://sjhs.sljol.info/articles/10.4038/sjhs.v2i1.40

Portnoy, S. M. (2008), Psychology of divorce: a lawyer's primer. Part 2: the effects of divorce on children. *American Journal of Family Law,* 21(4). 126−134.

Possibilities for Change (b.d.). *What is an at-risk youth? Part 1*. Pridobljeno 28. 2. 2025 s https://possibilitiesforchange.org/what-is-an-at-risk-youth-part-1/

Pravice ob rojstvu otroka. (2023) Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. https://www.gov.si/teme/pravice-ob-rojstvu-otroka

Rees, E., Beeber, S. N., Sampson, R., & Lietz, J. P. (2023). Empowering Single Parents: Navigating Socio-Economic Challenges and Fostering Resilience in Family Well-being. *Law and Economics*, *17*(2), 131–150. https://doi.org/10.35335/laweco.v17i2.5

Robinson, L., & Segal, J. (2013). *Help for parents of troubled teens*. HelpGuide.org. https://static.hcs.net.nz/counselling/Help_for_Parents_of_Troubled_Teens.pdf

Roll, Jo. (1992). *Lone parent families in the European Community.* Family Policy Studies Center, London

Rucker-Embden, I., Stierlin, H., Wetzel, N. & Wirsching, M. (1987). *Das erste Familiengesprach.* Stuttgard: Klett-Cotta.

Sharma, R. (2013). The family and family structure classification redefined for the current times. *Journal of family medicine and primary care*, 2(4). 306–310. https://journals.lww.com/jfmpc/fulltext/2013/02040/the_family_and_family_structure_classification.2.aspx

Statistični urad Republike Slovenije. (2021). *Družine in družinska razmerja v Sloveniji*. Statistični urad RS. Pridobljeno 25. 2. 2025 s https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/10311

Sylvester, F. J. (2010). *At risk youth: The experiences of adolescent boys with absent fathers* [Magistrsko delo, Univerza Stellenbosch, Department of Educational Psychology]. https://scholar.sun.ac.za/server/api/core/bitstreams/bf71354b-7cae-4745-af2e-387c7ee1b112/content

Ule, M. (2002). Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganj. *Socialna pedagogika*, 6(3). 221–236. https://revija.zzsp.org/2002/02-3-221-238.pdf

UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific (1992). *The changing family in Asia: Bangladesh, India, Japan, Philippines, and Thailand.* UNESCO.

Weiss, R. S. (1979). Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household. *Journal of Social Issues,* 35(4). 97–11. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1979.tb00815.x

Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1). (2013). Uradni list RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US, 22/19 – ZPosS, 81/19, 203/20 – ZIUPOPDVE, 119/21 – ZČmIS-A, 202/21 – odl. US, 15/22, 54/22 – ZUPŠ-1, 114/23 in 136/23 – ZIUZDS

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDPR-1). (2014). Uradni list RS, št. 26/14, 90/15, 75/17 – ZUPJS-G, 14/18, 81/19, 158/20, 92/21, 153/22 in 36/25

Zupančič, M., Kavčič, T. (2004). Temperament in osebnost v srednjem in poznem otroštvu. V: Marjanovič Umek, L., Zupančič, M. (ur.), *Razvojna psihologija* (str. 440−450). Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

10. PRILOGE

10.1 Smernice za intervju

Osnovne informacije o materi in gospodinjstvu

1. Kakšna je vaša stopnja izobrazbe?
2. Ali ste trenutno zaposleni?
3. Koliko ljudi živi v vašem gospodinjstvu?
4. Koliko članov gospodinjstva finančno prispeva?
5. Koliko otrok imate in katere starosti so?

Pot do samohranilstva

6. Kako ste postali samohranilka? (ločitve, razhod, smrt partnerja, nikoli niste bili skupaj)
7. Koliko so bili vaši otroci stari, ko ste postali samohranilka?
8. Kakšen je bil vaš odnos z bivšim partnerjem v prvih mesecih po razhodu?/Kakšen je bil vaš odnos z očetom otroka, ko ste izvedeli za nosečnost (v primeru da oče ni prisoten v življenju otroka od začetka)?
9. Kako ste se z otroki pogovarjali o spremembi družinske situacije?/Kako ste jim razložili, zakaj ne živite z očetom?
10. S kakšnimi stiskami ste se soočali zaradi samohranilstva? Finančne, socialne, druge.
11. Kateri viri podpore so vam bili na voljo (družina, prijatelji, institucije)?

Spremembe pri otroku po razhodu

12. Kakšno je bilo vedenje vašega otroka pred razhodom/smrti? (specifično za matere, ki niso samohranilke od začetka)
13. Kako je otrok reagiral na ločitev/razhod?
14. Kakšne spremembe v vedenju, če so bile, ste opazili pri otroku po razhodu?
15. Ali je imel otrok možnost pogovora s strokovnjakom (psiholog, pedagog)? Kako je to izgledalo?
16. Kakšen je bil odnos očeta do otroka po razhodu/po rojstvu (v primeru da starša nikoli nista bila skupaj)?

Trenutno stanje otroka

17. Na kakšen način se kažejo težave pri odraščanju?
18. Ali je imel otrok težave z dejanji, ki pomenijo kršitev katerega od zakonov? Če da, kakšne?
19. Kakšno je njegovo vedenje do vas in drugih družinskih članov?
20. Ali je otrok v stiku s strokovnjaki (psihologi, socialni delavci)? Izkušnje?
21. Kakšen je otrokov krog prijateljev?
22. Na kakšne vse načine ste vi probali pomagati svojem otroku pri njegovih težavah?

Šola in izobraževanje

23. Kakšen je odnos otroka do šole in učenja?
24. Kako se je šola odzvala na spremembo družinske situacije/specifično situacijo?
25. Kako so se, če so se, skozi čas spreminjale ocene in motivacija za učenje?
26. Ali so se v šoli zgodili kakšni incidenti? Če da, kakšni?

Mati kot posameznica

27. S kakšnimi stiskami ste se soočali zaradi težavah v odraščanju vašega otroka?
28. Kako menite, da vedenje vašega otroka vpliva na vas in vaše duševno zdravje? Fizično zdravje?
29. Kakšno vrsto pomoči ste iskali?
30. Kakšno vrsto pomoči ste prejeli? Kakšni so učinki te pomoči?
31. Kakšno vrsto podpore in okolice zdaj sprejemate?
32. Kakšno vlogo so imele institucije pri reševanju težav?
33. Kako se je zaradi nastale situacije spremenilo vedenje drugih ljudi do vas?
34. Kaj bi si želeli kot dodatno podporo?